Oikeustapauskokoelma

JULKISASIAMIEHEN RATKAISUEHDOTUS
NILS WAHL
8 päivänä joulukuuta 2016[1]

Asia C-85/15 P, yhdistetyt asiat C-86/15 P ja C-87/15 P sekä asiat C-88/15 P ja C-89/15 P

Feralpi Holding SpA (C-85/15 P),
Ferriera Valsabbia SpA ja Valsabbia Investimenti SpA (C-86/15 P),
Alfa Acciai SpA (C-87/15 P),
Ferriere Nord SpA (C-88/15 P) ja
Riva Fire SpA (selvitystilassa) (C-89/15 P)
vastaan

Euroopan komissio

Muutoksenhaku – Kilpailu – EHTY:n perustamissopimus – Puolustautumisoikeudet – Väitetiedoksianto – Suullinen kuuleminen – Neuvoa-antava komitea – Unionin yleisen tuomioistuimen menettelyn kohtuuton kesto – Rikkomisen uusiminen – Julkinen irtisanoutuminen – Tuomioistuimen täysi toimivalta

Julkinen irtisanoutuminen

1. Feralpi Holding (jäljempänä Feralpi), Ferriera Valsabbia ja Valsabbia Investimenti (jäljempänä Valsabbia), Alfa Acciai, Ferriere Nord ja Riva Fire (jäljempänä yhdessä valittajat) vaativat valituksissaan unionin tuomioistuinta lähinnä kumoamaan unionin yleisen tuomioistuimen tuomiot,[2] joissa tämä hylkäsi (kokonaan tai pääosin) niiden vaatimukset kumota neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003[3] 7 artiklan 1 kohdan ja 23 artiklan 2 kohdan mukaisesti tehty komission päätös, jossa niille määrättiin sakkoja osallistumisesta vuosina 1989–2000 betoniteräksen markkinoilla toimineeseen kartelliin.

2. Valitusten yhteydessä nousee esille useita menettelyllisiä kysymyksiä, kuten asetusten N:o 1/2003 ja (EY) N:o 773/2004[4] mukaisen menettelyn asianmukainen soveltaminen, edellytykset sille, että kyseessä ovat rikkomisen uusimista koskevat raskauttavat olosuhteet, ja siinä tapauksessa, että unionin yleisen tuomioistuimen menettelyn kesto on kohtuuton, käytettävissä olevat oikeussuojakeinot. Prosessiekonomiaan liittyvistä syistä näitä kysymyksiä tarkastellaan yhdessä tässä ratkaisuehdotuksessa.

1 Alkuperäinen kieli: englanti.

2 Tuomio 9.12.2014, Feralpi v. komissio (T-70/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1031); tuomio 9.12.2014, Riva Fire v. komissio (T-83/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1034); tuomio 9.12.2014, Alfa Acciai v. komissio (T-85/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1037); tuomio 9.12.2014, Ferriere Nord v. komissio (T-90/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1035) ja tuomio 9.12.2014, Ferriera Valsabbia ja Valsabbia Investimenti v. komissio (T-92/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1032) (jäljempänä valituksenalaiset tuomiot).

3 [SEUT 101 ja SEUT 102] artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annettu neuvoston asetus (EYVL 2003, L 1, s. 1).

4 [SEUT 101 ja SEUT 102] artiklan mukaisten komission menettelyjen kulusta 7.4.2004 annettu komission asetus (EUVL 2004, L 123, s. 18).

I Asiaa koskevat oikeussäännöt

A Euroopan hiili- ja teräsyhteisön perustamissopimus

3. EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklassa määrättiin seuraavaa:

”1. Kiellettyjä ovat yritysten väliset sopimukset, yritysten yhteenliittymien päätökset sekä yritysten yhdenmukaistetut menettelytavat, jotka ovat omiaan suoraan tai välillisesti estämään, rajoittamaan tai vääristämään tavanomaista kilpailua yhteismarkkinoilla, ja erityisesti sellaiset sopimukset, päätökset tai menettelytavat, joilla pyritään:

a) vahvistamaan tai määräämään hintoja;

b) rajoittamaan tai valvomaan tuotantoa, tekniikan kehitystä tai investointeja;

c) jakamaan markkinoita, tuotteita, asiakkaita tai hankintalähteitä.

– –

4. Sopimukset ja päätökset, jotka ovat 1 kohdan mukaan kiellettyjä, ovat mitättömiä, eikä niihin voida vedota jäsenvaltioiden tuomioistuimissa.

Jollei oikeudesta saattaa asia yhteisön tuomioistuimen käsiteltäväksi muuta johdu, ainoastaan komissiolla on toimivalta ratkaista, onko tällainen sopimus tai päätös sopusoinnussa tämän artiklan kanssa.

5. Komissio voi määrätä yritykselle, joka on tehnyt mitättömän sopimuksen taikka välitysmenettelyssä tai seuraamismaksun tai boikotin avulla taikka muilla keinoin soveltanut tai yrittänyt soveltaa mitätöntä sopimusta tai päätöstä taikka sopimusta, jota koskeva lupa on evätty tai peruutettu, tai joka on hankkinut luvan vääriksi tai harhaanjohtaviksi tietämiensä tietojen avulla taikka osallistunut tämän artiklan 1 kohdan mukaan kiellettyihin menettelytapoihin, sakon tai uhkasakon, joka on tämän artiklan 1 kohdan mukaan kielletyn sopimuksen, päätöksen tai menettelytavan kohteena olleista tuotteista kertyneen liikevaihdon määrä enintään kaksinkertaisena; jos sopimuksen, päätöksen tai menettelytavan tarkoituksena kuitenkin on rajoittaa tuotantoa, teknistä kehitystä tai investointeja, sakkojen enimmäismäärä voidaan korottaa 10 prosenttiin kyseisten yritysten vuosittaisesta liikevaihdosta ja uhkasakkojen enimmäismäärä 20 prosenttiin päivittäisestä liikevaihdosta.”

4. EHTY:n perustamissopimuksen 97 artiklan nojalla sopimuksen voimassaolo on päättynyt 23.7.2002.

B Asetus N:o 1/2003

5. Asetuksen N:o 1/2003 7 artiklan (”Rikkomisen toteaminen ja lopettaminen”) 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

”Jos komissio toteaa kantelun perusteella tai omasta aloitteestaan, että [SEUT 101 tai SEUT 102] artiklaa rikotaan, se voi päätöksellään määrätä asianomaiset yritykset ja yritysten yhteenliittymät lopettamaan todetun rikkomisen. – –”

6. Saman asetuksen 14 artiklassa (”Neuvoa-antava komitea”) säädetään seuraavaa:

”1. Komissio kuulee kilpailunrajoituksia ja määräävää markkina-asemaa käsittelevää neuvoa-antavaa komiteaa ennen tämän asetuksen 7, 8, 9, 10 ja 23 artiklan, 24 artiklan 2 kohdan ja 29 artiklan 1 kohdan nojalla tehtävää päätöstä.

2. Neuvoa-antava komitea kootaan yksittäisten tapausten käsittelemiseksi jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten edustajista. – –

3. Kuuleminen voi tapahtua komission koolle kutsumassa ja johtamassa kokouksessa, joka järjestetään aikaisintaan 14 päivän kuluttua kokouskutsun lähettämisestä. Kutsuun liitetään tutkittavana olevan asian tiivistelmä, mainінta tärkeimmistä asiakirjoista sekä alustava päätösluonnos. – – Neuvoa-antava komitea antaa kirjallisen lausunnon komission alustavasta päätösluonnoksesta.

– –

5. Komission on otettava mahdollisimman pitkälti huomioon neuvoa-antavan komitean lausunto. Se ilmoittaa komitealle, millä tavoin lausunto on otettu huomioon.”

7. Asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdassa säädetään, että komissio voi päätöksellään määrätä yrityksille tai yritysten yhteenliittymille sakon, jos ne muun muassa tahallisesti tai tuottamuksellisesti rikkovat SEUT 101 tai SEUT 102 artiklan määräyksiä.

8. Asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdassa säädetään lisäksi seuraavaa:

”Ennen 7, 8 ja 23 artiklassa sekä 24 artiklan 2 kohdassa tarkoitettujen päätösten tekemistä komission on varattava yrityksille tai yritysten yhteenliittymille, joita komission toteuttama menettely koskee, tilaisuus esittää huomautuksensa komission niitä vastaan esittämistä väitteistä. Komissio perustaa päätöksensä yksinomaan väitteille, joista asianomaiset osapuolet ovat voineet esittää huomautuksensa. – –”

C Asetus N:o 773/2004

9. Asetuksen N:o 773/2004[5] 10 artiklassa (”Osapuolten, kantelijoiden ja muiden kolmansien kuuleminen”) säädetään seuraavaa:

”1. Komissio ilmoittaa asianomaisille osapuolille kirjallisesti niitä vastaan esitetyistä väitteistä. Väitetiedoksianto annetaan tiedoksi kullekin niistä.

2. Toimittaessaan väitetiedoksiannon asianomaisille osapuolille komissio asettaa määräajan, jonka kuluessa osapuolet voivat esittää sille näkökantansa kirjallisesti. – –

3. Osapuolet voivat esittää kirjallisissa huomautuksissaan kaikki niiden tiedossa olevat tosiseikat, jotka ovat olennaisia niiden puolustautuessa komission esittämiä väitteitä vastaan. – –”

10. Asetuksen N:o 773/2004 11 artiklassa (”Oikeus tulla kuulluksi”) säädetään seuraavaa:

”1. Komissio antaa osapuolille, joille se on osoittanut väitetiedoksiannon, tilaisuuden tulla kuulluksi, ennen kuin se kuulee asetuksen (EY) N:o 1/2003 14 artiklan 1 kohdassa tarkoitettua neuvoa-antavaa komiteaa.

5 Sellaisena kuin sitä sovellettiin käsiteltävien asioiden kannalta merkityksellisenä ajankohtana.

2. Komissio käsittelee päätöksissään ainoastaan sellaisia väitteitä, joista 1 kohdassa tarkoitetut osapuolet ovat voineet esittää huomautuksensa.”

11. Asetuksen N:o 773/2004 12 artiklassa säädetään seuraavaa:

”Komissio antaa osapuolille, joille se on osoittanut väitetiedoksiannon, tilaisuuden esittää perustelunsa suullisessa kuulemisessa, jos ne pyytävät tätä kirjallisissa huomautuksissaan.”

12. Saman asetuksen 14 artiklan (”Suullisen kuulemisen suorittaminen”) 3 kohdan mukaan komissio ”kutsuu jäsenvaltioiden kilpailuviranomaiset suulliseen kuulemiseen”.

II Menettelyn tausta

13. Komissio suoritti lokakuusta joulukuuhun 2000 useita tarkastuksia betoniterästä valmistavien tiettyjen italialaisyritysten sekä italialaisten terästeollisuuden yritysten yhteenliittymän toimitiloissa. Se esitti niille myös tietojensaantipyyntöjä EHTY:n perustamissopimuksen 47 artiklan nojalla. Komissio aloitti 26.3.2002 hallinnollisen menettelyn ja antoi väitetiedoksiannon EHTY:n perustamissopimuksen 36 artiklan nojalla. Valittajat esittivät kirjallisia huomautuksia väitetiedoksiannosta, ja niitä kuultiin 13.6.2002 pidetyssä suullisessa kuulemisessa. Komissio antoi 12.8.2002 täydentävän väitetiedoksiannon. Täydentävässä väitetiedoksiannossaan komissio selitti kantansa menettelyn jatkumiseen EHTY:n perustamissopimuksen voimassaolon päättymisen johdosta ja ilmoitti aloittaneensa asetuksen N:o 17[6] mukaisen menettelyn. Valittajat esittivät kirjallisia huomautuksia täydentävästä väitetiedoksiannosta. Toinen kuuleminen järjestettiin 30.9.2002 jäsenvaltioiden asiamiesten läsnä ollessa.

14. Komissio teki EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan mukaisesta menettelystä 17.12.2002 päätöksen K(2002) 5087 lopullinen (Asia C.37.956 – Betoniteräs; jäljempänä vuoden 2002 päätös), jossa se totesi, että useat yritykset (valittajat mukaan luettuina) olivat rikkoneet EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 1 kohtaa, ja määräsi ne maksamaan sakkoja. Useat näistä yrityksistä riitauttivat vuoden 2002 päätöksen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa.

15. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kumosi vuoden 2002 päätöksen 25.10.2007 antamillaan tuomioilla (jäljempänä vuoden 2007 tuomiot).[7] Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi, että koska päätöksessä ei viitattu lainkaan asetuksen N:o 17 3 artiklaan ja 15 artiklan 2 kohtaan, sen menettelyllisen oikeusperustan muodostivat EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 4 ja 5 kohta. Sen jälkeen se totesi, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan toimenpiteen oikeusperustan muodostavan säännöksen tai määräyksen on oltava voimassa toimenpiteen antamishetkellä, ja huomautti, että EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 4 ja 5 kohdan voimassaolo oli päättynyt 23.7.2002. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi näin ollen, ettei komissiolla ollut enää toimivaltaa todeta EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 1 kohdan rikkomista ja määrätä rikkomisista vastuussa oleville yrityksille sakkoja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 4 ja 5 kohdan nojalla EHTY:n perustamissopimuksen voimassaolon päättymisen jälkeen.

16. Komissio ilmoitti 30.6.2008 päivätyllä kirjeellä valittajille ja muille asianomaisille yrityksille aikomuksestaan tehdä uusi päätös eri oikeusperustan nojalla. Komissio myös totesi siinä, että vuoden 2007 tuomioiden rajallinen ulottuvuus huomioon ottaen uusi päätös perustuisi todisteisiin, jotka esitettiin asianomaisille yrityksille vuonna 2002 lähetetyssä väitetiedoksiannossa ja täydentävässä väitetiedoksiannossa. Asianomaisille yrityksille asetettiin määräaika huomautusten esittämiselle, joita ne myös esittivät.

6 6.2.1962 annettu neuvoston asetus, perustamissopimuksen [SEUT 101 ja SEUT 102] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus (EYVL 1962, 13, s. 204; suomenkiel. erityispainos Alue 8 Nide 1).

7 Tuomio 25.10.2007, SP ym. v. komissio (T-27/03, T-46/03, T-58/03, T-79/03, T-80/03, T-97/03 ja T-98/03, EU:T:2007:317); tuomio 25.10.2007, Riva Acciaio v. komissio (T-45/03, ei julkaistu, EU:T:2007:318); tuomio 25.10.2007, Feralpi Siderurgica v. komissio (T-77/03, ei julkaistu, EU:T:2007:319) ja tuomio 25.10.2007, Ferriere Nord v. komissio (T-94/03, ei julkaistu, EU:T:2007:320).

17. Komissio teki EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan mukaisesta menettelystä 30.9.2009 päätöksen K(2009) 7492 lopullinen (Asia COMP/37.956 – Betoniraudoitteet, päätöksen tekeminen uudelleen). Päätöstä muutettiin myöhemmin 8.12.2009 tehdyllä päätöksellä K(2009) 9912 lopullinen.[8] Riidanalaisessa päätöksessä komissio totesi valittajien rikkoneen EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklaa ja määräsi ne maksamaan sakkoa.

III Menettely unionin yleisessä tuomioistuimessa ja valituksenalaiset tuomiot

18. SEUT 263 artiklan nojalla 17.2.2010 (T-92/10), 18.2.2010 (T-85/10) ja 19.2.2010 (T-83/10, T-70/10 ja T-90/10) nostamillaan kanteilla valittajat vaativat unionin yleistä tuomioistuinta kumoamaan riidanalaisen päätöksen.

19. Unionin yleinen tuomioistuin antoi kaikissa viidessä asiassa 9.12.2014 tuomiot, joissa se hylkäsi kanteet kokonaan tai pääosin.

IV Menettely unionin tuomioistuimessa ja asianosaisten vaatimukset

20. Valittajat vaativat 19.2.2015 (C-85/15 P), 20.2.2015 (C-86/15 P, C-87/15 P ja C-88/15 P) ja 24.2.2015 (C-89/15 P) tekemissään valituksissa unionin tuomioistuinta kumoamaan niitä koskevat unionin yleisen tuomioistuimen ensimmäisessä oikeusasteessa antamat tuomiot, kumoamaan riidanalaisen päätöksen tai alentamaan niille määrättyä sakkoa (tai toissijaisesti palauttamaan asian unionin yleiseen tuomioistuimeen, jotta tämä ratkaisee asian uudelleen) ja velvoittamaan komission korvaamaan niiden oikeudenkäyntikulut. Riva Fire vaatii myös unionin tuomioistuinta toteamaan, että unionin yleisessä tuomioistuimessa käydyllä oikeudenkäynnillä on rikottu Euroopan unionin perusoikeuskirjan (jäljempänä perusoikeuskirja) 47 artiklan toista kohtaa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaletta, koska siinä ei ole noudatettu oikeudenkäynnin kohtuullisen keston periaatetta. Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai vaativat myös unionin tuomioistuinta toteamaan, että perusoikeuskirjan 47 artiklan toista kohtaa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaletta on rikottu, mikäli unionin tuomioistuin ei alenna sakon määrää tällä perusteella.

21. Komissio vaatii kussakin asiassa unionin tuomioistuinta hylkäämään valituksen ja velvoittamaan valittajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

22. Unionin tuomioistuimen presidentin 7.6.2016 antamalla määräyksellä asiat C-86/15 P ja C-87/15 P yhdistettiin suullista käsittelyä sekä tuomion antamista varten. Valittajat ja komissio esittivät suulliset lausumansa 20.10.2016 pidetyssä yhteisessä suullisessa käsittelyssä.

V Valitusperusteiden arviointi

23. Valittajat esittävät kuusi valitusperustetta asiassa C-85/15 P, seitsemän valitusperustetta yhdistetyissä asioissa C-86/15 P ja C-87/15 P, yhdeksän valitusperustetta asiassa C-88/15 P ja neljä valitusperustetta asiassa C-89/15 P.

24. Tutkin tässä ratkaisuehdotuksessa ensiksi kaikille valituksille yhteistä valitusperustetta, joka koskee valittajien puolustautumisoikeuksien kunnioittamista ja hallintomenettelyn asianmukaista toteuttamista. Jäljempänä esitetyistä syistä katson, että kyseinen valitusperuste on perusteltu ja siksi valituksenalaiset tuomiot ja riidanalainen päätös olisi kumottava.

8 Ensimmäisestä päätöksestä, sellaisena kuin se on muutettuna muutospäätöksellä, käytetään jäljempänä nimitystä riidanalainen päätös.

25. Siltä varalta, ettei unionin tuomioistuin yhdy arviooni tästä valitusperusteesta, tutkin myös muut valittajien esittämät valitusperusteet. Useimpia niistä tarkastellaan kuitenkin ainoastaan lyhyesti, sillä vaikuttaa siltä, ettei niitä selvästikään voida ottaa tutkittavaksi tai ne ovat ilmeisen perusteettomia.

A Puolustautumisoikeudet ja hallintomenettelyn asianmukainen toteuttaminen

26. Valittajat moittivat unionin yleistä tuomioistuinta siitä, että se on hylännyt niiden väitteet puolustautumisoikeuksien loukkaamisesta ja asetuksen N:o 773/2004 useiden säännösten rikkomisesta.[9] Vaikka valittajien väitteet eroavat hieman toisistaan,[10] ne väittävät lähinnä, ettei unionin yleinen tuomioistuin kritisoinut sitä, ettei komissio noudattanut asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädettyä menettelyä ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä.

27. Komissio puolustaa unionin yleisen tuomioistuimen toteamuksia. Komissio katsoo, että se noudatti tiukasti tempus regit actum -periaatetta soveltamalla asian kannalta merkityksellisenä ajankohtana voimassa olleita menettelysääntöjä ja että valittajille annettiin asianmukaisesti mahdollisuus esittää näkemyksensä kaikista asiaan liittyvistä sisällöllisistä ja menettelyllisistä näkökohdista. Komissio myös väittää, ettei vuoden 2002 päätöksen kumoaminen merkinnyt sitä, että ennen kyseisen päätöksen tekemistä toteutetut menettelyt, EHTY:n perustamissopimuksen vielä voimassa ollessa toteutetut mukaan luettuina, olisivat pätemättömiä.

28. Aluksi on hyödyllistä muistuttaa, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan asetuksessa N:o 1/2003 annetaan komissiolle mahdollisuus 23.7.2002 jälkeen todeta yritysten välisiä sopimuksia EHTY:n perustamissopimuksen aineelliseen ja ajalliseen soveltamisalaan kuuluvilla aloilla ja määrätä seuraamuksia niistä, vaikka asetuksen N:o 1/2003 säännöksissä ei nimenomaisesti viitata EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklaan. Tämä on kuitenkin mahdollista vain, jos asetuksen N:o 1/2003 7 artiklan 1 kohdan ja 23 artiklan 2 kohdan mukainen päätös on tehty kyseisen asetuksen mukaisesti toteutetussa menettelyssä.[11] Asetuksen N:o 1/2003 täysimääräinen noudattaminen tarkoittaa – tätä on tuskin tarpeen erikseen mainita – myös sen täytäntöönpanoasetuksen N:o 773/2004 noudattamista.[12]

29. Tätä taustaa vasten katson, että valittajien tätä seikkaa koskevat väitteet ovat perusteltuja. Kuten seuraavaksi selitän, komissio ei noudattanut täysimääräisesti asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädettyä menettelyä ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä. Useita keskeisiä menettelyjä toteutettiin nimittäin EHTY:n perustamissopimuksen voimassa olevien määräysten (ja ainoastaan näiden määräysten) mukaisesti. Vaikka kyseiset määräykset ovatkin samankaltaisia kuin SEUT 101 ja SEUT 102 artiklan soveltamiseksi annetut säännökset, ne eivät ole identtisiä niiden kanssa. Tästä seuraa, että komission käsiteltävissä asioissa noudattama menettely on vaikuttanut kielteisesti jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten mahdollisuuteen osallistua siihen. Niiden osallistuminen on tärkeää, eikä komission epäonnistumista sen varmistamisessa voida katsoa läpi sormien.

9 *Toinen valitusperuste* asiassa C-85/15 P, *ensimmäinen ja toinen valitusperuste* asioissa C-86/15 P ja C-87/15 P, *toinen valitusperuste* asiassa C-88/15 P ja *ensimmäinen valitusperuste* asiassa C-89/15 P.

10 Näissä valitusperusteissa esille tuotu kysymys koskee joka tapauksessa olennaisen menettelymääräyksen väitettyä rikkomista, ja unionin tuomioistuin voi näin ollen tutkia sitä omasta aloitteestaan. Ks. vastaavasti tuomio 15.3.2000, Cimenteries CBR ym. v. komissio (T-25/95, T-26/95, T-30/95–T-32/95, T-34/95–T-39/95, T-42/95–T-46/95, T-48/95, T-50/95–T-65/95, T-68/95–T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, EU:T:2000:77, 477–488 kohta).

11 Ks. tuomio 29.3.2011, ArcelorMittal Luxembourg v. komissio ja komissio v. ArcelorMittal Luxembourg ym. (C-201/09 P ja C-216/09 P, EU:C:2011:190, 74 kohta) ja tuomio 29.3.2011, ThyssenKrupp Nirosta v. komissio (C-352/09 P, EU:C:2011:191, 87 kohta).

12 Ks. vastaavasti asetuksen N:o 1/2003 33 artiklan 1 kohta ja asetuksen N:o 773/2004 johdanto-osan ensimmäinen perustelukappale.

1. Noudatettiinko asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädettyä menettelyä vuoden 2002 päätöksen kumoamisenjälkeen?

30. Nyt tarkasteltavassa tapauksessa riidanalaisen päätöksen 370 perustelukappaleessa todetaan, että päätös ”tehtiin uudelleen [EUT-sopimuksen] ja siihen perustuvan johdetun oikeuden, erityisesti asetuksen N:o 1/2003, menettelysääntöjen mukaisesti”. Siten on aivan ensiksi määritettävä, pitääkö tämä toteamus paikkansa.

31. Tältä osin on kiistatonta, että vuoden 2002 päätöksen kumoamisen jälkeen ei toteutettu asetusten N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 mukaisia menettelyjä neuvoa-antavan komitean kuulemista lukuun ottamatta. Uusi päätös – joka perustui asetuksen N:o 1/2003 7 artiklan 1 kohtaan ja 23 artiklan 2 kohtaan – tehtiin nimittäin sen jälkeen, kun valittajille oli annettu mahdollisuus esittää huomautuksensa 30.6.2008 päivätystä kirjeestä. Uutta väitetiedoksiantoa ei annettu eikä uutta suullista kuulemista järjestetty ennen päätöksen tekemistä.

32. Tässä yhteydessä voi olla aiheellista huomauttaa, ettei asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädetä mistään yleisestä poikkeuksesta näiden kahden vaiheen toteuttamiseen. Asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdassa säädetään, että ennen muun muassa 7 ja 23 artiklassa tarkoitettujen päätösten tekemistä komission on varattava tutkittavina oleville yrityksille ”tilaisuus esittää huomautuksensa komission niitä vastaan esittämistä väitteistä”. Komissio perustaa päätöksensä ”yksinomaan väitteille, joista asianomaiset osapuolet ovat voineet esittää huomautuksensa”. Saman artiklan 2 kohdan mukaan ”asianomaisten osapuolten puolustautumisoikeudet menettelyssä on täysin turvattava”. Asetuksen N:o 773/2004 10–14 artikla puolestaan koskevat komission velvollisuutta antaa väitetiedoksianto ja pyydettäessä järjestää suullinen kuuleminen. Kyseisissä säännöksissä käytetty imperatiivi [englanniksi ”the Commission shall”] ei jätä mitään epäilystä näiden vaatimusten pakottavasta luonteesta.

33. Komissio kuitenkin katsoo, että kyseiset asetusten N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 mukaiset vaiheet olivat tarpeettomia nyt kyseessä olevissa menettelyissä, koska vastaavat vaiheet oli toteutettu ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä. Sen mukaan vuoden 2002 päätöksen kumoaminen ei tee näitä vaiheita pätemättömiksi. Komissio viittaa väitteensä tueksi unionin yleisen tuomioistuimen valituksenalaisissa tuomioissa mainitsemaan oikeuskäytäntöön ja etenkin tuomioon PVC II.[13]

34. Tuomiossa PVC II yhteisöjen tuomioistuin hylkäsi kantajien väitteet niiden puolustautumisoikeuksien loukkaamisesta sillä perusteella, että ensimmäisen päätöksensä kumoamisen jälkeen komissio ei ollut järjestänyt uutta kuulemista ennen uuden päätöksen tekemistä eikä ollut kuullut uudelleen neuvoa-antavaa komiteaa. Tuomiossa etenkin muistutettiin vakiintuneesta oikeuskäytännöstä, jonka mukaan unionin toimen kumoaminen ei välttämättä vaikuta valmisteleviin toimiin, sillä kumotun toimen korvaamiseen tähtäävä menettely voidaan lähtökohtaisesti aloittaa uudelleen juuri siitä vaiheesta, jossa lainvastaisuus tapahtui.[14]

35. Näin ollen on tutkittava, voidaanko tätä oikeuskäytäntöä soveltaa käsiteltävissä asioissa. Mainittua oikeuskäytäntöä voitaisiin mielestäni soveltaa kahdessa tilanteessa: i) jos nykyisin asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädettyä menettelyä oli noudatettu asianmukaisesti ennen vuoden 2002 päätöksen kumoamista tai ii) jos eri menettelysääntöjen mukaisesti toteutettujen menettelyjen voitaisiin katsoa vastaavan niitä, jotka olisi pitänyt toteuttaa asetusten N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 nojalla. Tarkastelen näitä kahta hypoteesia seuraavaksi vuorotellen.

13 Tuomio 15.10.2002, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio (C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P ja C-254/99 P, EU:C:2002:582) (jäljempänä tuomio PVC II).

14 Ks. tuomion PVC II 70–119 kohta ja erityisesti 73 kohta.

2. Noudatettiinko asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädettyä menettelyä ennen vuoden 2002 päätöksen kumoamista?

36. Asetukset N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 eivät olleet voimassa merkityksellisenä ajankohtana, joten on viitattava asetusten N:o 17 ja (EY) N:o 2842/98 [15] vastaaviin säännöksiin.

37. Tähän kysymykseen on kuitenkin hyvin yksinkertainen vastaus. Vuoden 2002 päätöksen 352 perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

”Tästä näkökulmasta tarkasteltuna asetuksen N:o 17 soveltaminen menettelyn jatkoon on sen periaatteen mukaista, jonka mukaan sovellettavat menettelysäännöt ovat säännöt, jotka ovat voimassa asianomaisen toimenpiteen hyväksymishetkellä. Tästä samasta näkökulmasta tarkasteltuna ei katsottu tarpeelliseksi uusia ensimmäistä kuulemista, johon jäsenvaltioiden asiamiehet eivät osallistuneet, sillä tuolloin voimassa olleissa EHTY:n menettelymääräyksissä ei määrätty tällaisesta osallistumisesta. Lisäksi kuten [18.6.2002] annetussa tiedonannossa – – korostetaan, on katsottava, että ennen EHTY:n perustamissopimuksen voimassaolon päättymistä EHTY:n sääntöjen mukaisesti toteutettujen menettelyn vaiheiden katsotaan täyttäneen vastaavalle EY:n sääntöjen mukaiselle menettelyn vaiheelle asetetut vaatimukset. On myös tärkeää korostaa, ettei säännösten, jotka koskevat jäsenvaltioiden osallistumista kuulemiseen – –, ja säännösten, jotka koskevat neuvoa-antavan komitean kuulemista – –, välillä ole mitään muodollista yhteyttä.” [16]

38. Komissio totesi näin ollen nimenomaisesti, ettei se ollut noudattanut täysimääräisesti asetuksissa N:o 17 ja N:o 2842/98 säädettyä menettelyä. Se ei pitänyt tätä tarpeellisena, koska sen mukaan EHTY:n sääntöjen mukaisesti toteutettujen menettelyn vaiheiden voitiin katsoa täyttävän vastaavien EY:n sääntöjen mukaiset vaatimukset.

39. Tässä yhteydessä on tarkistettava, oliko komissio oikeassa näissä toteamuksissaan. Ennen sitä on kuitenkin mainittava seuraavaa.

40. Jo ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä komissio toteutti tiettyjä menettelyjä asetuksen N:o 17 mukaisesti. Kuten edellä 13 kohdassa mainittiin, komissio etenkin antoi 12.8.2002 täydentävän väitetiedoksiannon, ja toinen kuuleminen järjestettiin 30.9.2002 jäsenvaltioiden asiamiesten läsnä ollessa.

41. On kuitenkin kiistatonta, että kyseiset vaiheet koskivat ainoastaan sovellettavia menettelysäännöksiä ja niistä johtuvia seurauksia. Tapausten sisällöllisiä näkökohtia ei yleisesti ottaen käsitelty sen enempää täydentävässä väitetiedoksiannossa kuin toisessa kuulemisessakaan. Jos kyseessä siten oli EY:n sääntöjen mukainen pätevä menettely, siinä käsiteltiin ainoastaan luonteeltaan menettelyllisiä eikä sisällöllisiä kysymyksiä.

3. Ovatko EHTY:n perustamissopimuksen määräysten mukaisesti toteutetut menettelyt päteviä valmistelevia toimia riidanalaiselle päätökselle?

42. Seuraavaksi on tutkittava, täyttävätkö – kuten komissio väittää – EHTY:n sääntöjen mukaisesti ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä toteutetut menettelyt vastaavien EY:n/EU:n sääntöjen mukaiset vaatimukset. Kuten tuomiossa PVC II ei nimittäin ole epäilystä siitä, että nyt tarkasteltavissa tapauksissa ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä toteutetut menettelyt ovat lähtökohtaisesti edelleen päteviä.

15 Kuulemisesta tietyissä [SEUT 101 ja SEUT 102] artiklan mukaisissa menettelyissä 22.12.1998 annettu komission asetus (EYVL 1998, L 354, s. 18).

16 Ks. vuoden 2007 tuomioiden 20 kohta.

43. Koska menettelyt, joihin komissio vetoaa, toteutettiin suurimmaksi osaksi tarkoituksena tehdä EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 4 ja 5 kohtaan perustuva päätös, on selvitettävä, voidaanko niitä pitää ”valmistelevina toimina”[17] asetuksen N:o 1/2003 7 artiklan 1 kohtaan ja 23 artiklan 2 kohtaan perustuvan päätöksen tekemiseksi.

44. Mielestäni niitä ei voida pitää tällaisina toimina. Itse asiassa tuomiossa PVC II tutkitussa tilanteessa ja käsiteltävissä asioissa tutkittavassa tilanteessa on nähdäkseni tiettyjä merkittäviä eroja.

45. Ensinnäkin ensiksi mainitussa asiassa tutkittiin kahta peräkkäistä päätöstä, joilla oli sama oikeusperusta ja jotka olivat pääosin identtisiä. Tuomion PVC II 98 kohta on erityisen valaiseva tältä osin, ja siinä todetaan muun muassa seuraavaa: ”Kun komissio kilpailualalla tehdyn päätöksen kumoamisen jälkeen päättää korjata todetun lainvastaisuuden tai todetut lainvastaisuudet ja tehdä täysin samanlaisen päätöksen, jossa ei ole näitä lainvastaisuuksia, tämä päätös koskee samoja väitteitä, joista yritykset ovat esittäneet kantansa”. Käsiteltävissä asioissa riidanalainen päätös ei kuitenkaan ole identtinen aiemman, unionin yleisen tuomioistuimen kumoaman päätöksen kanssa. Kyseisillä kahdella päätöksellä on erilaiset oikeusperustat, jotka kuuluvat kaksiin, eittämättä samankaltaisiin ja toisiinsa läheisesti liittyviin mutta myös erillisiin sääntöihin.

46. Tämä ei ole mikään pikkuseikka. Unionin perussopimuksilla luodussa järjestelmässä, joka perustuu annetun toimivallan periaatteeseen, toimielinten toimen asianmukaisen oikeudellisen perustan valinnalla on perustuslaillinen merkitys. Sen perusteella määräytyy, onko unionilla toimivaltaa, missä tarkoituksessa se voi toimia ja mitä menettelyä sen on toimiessaan noudatettava.

47. Kun komissio teki riidanalaisen päätöksen, se käytti sille asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 annettua toimivaltaa. Tämä toimivalta eroaa komissiolle EHTY:n perustamissopimuksessa ennen sen voimassaolon päättymistä annetusta toimivallasta. Kuten edellä mainittiin, vaikka nämä kaksi järjestelmää ovat pitkälti samankaltaisia, ne eivät ole identtisiä. Sillä, kumpaa toimivaltaa käytetään, voi olla tiettyjä oikeudellisia seurauksia: esimerkiksi sakkojen, joita komissio voi määrätä, enimmäismäärään – tästä kysymyksestä keskusteltiin vilkkaasti komission ja ensimmäisen oikeusasteen menettelyissä. Niitä voi tietysti olla muitakin.

48. Komissio vähätteli 30.6.2008 päivätyssä kirjeessään tämän kysymyksen merkitystä ja totesi, että vuoden 2002 päätöksen kumoamisella oli vain vähän seurauksia ja että se pelkästään edellytti eri oikeusperustan käyttämistä. Olipa asia miten tahansa, valittajat olivat eri mieltä, ja niillä oli mahdollisesti oikeus esittää perustelunsa asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säädetyssä menettelyssä. Toimen oikeusperustan korvaamista voidaan nähdäkseni tuskin pitää pelkkänä lainvastaisuuden korjaamisena, mistä oli kyse tuomiossa PVC II.

49. Toinen, vielä tärkeämpi seikka on se, että kuten edellä 38 kohdassa mainittiin, ei ollut menettelyä – joka olisi toteutettu asetusten N:o 17 ja N:o 2842/98 säännösten mukaisesti, jotka vastaavat nykyisin asetusten N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säännöksiä – jota komissio voisi jatkaa edetäkseen *suoraan* uuden päätöksen tekemiseen. Toisin sanoen ei voida kiistää siitä, että asetuksissa N:o 17 ja N:o 2842/98 säädettyä menettelyä ei ollut noudatettu täysin ja johdonmukaisesti ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä.

17 Ks. tuomio 12.11.1998, Espanja v. komissio (C-415/96, EU:C:1998:533, 32 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

50. Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että asetuksen N:o 1/2003 34 artiklan (”Siirtymäsäännökset”) 2 kohdassa säädetään seuraavaa: ”Asetuksen N:o 17 – – mukaisesti toteutetut menettelyt ovat voimassa tätä asetusta sovellettaessa.” [18] Siinä ei mainita nimenomaisesti EHTY:n perustamissopimuksen määräysten mukaisesti toteutettuja menettelyjä siitä huolimatta, että EHTY:n perustamissopimuksen voimassaolo oli päättynyt vain muutama kuukausi ennen asetuksen N:o 1/2003 antamista.

51. Valittajat väittävät tämän perusteella, että ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä olisi pitänyt antaa uusi väitetiedoksianto.

52. Huomautan tältä osin jälleen, että 12.8.2002 annettuun täydentävään väitetiedoksiantoon sisältyi viittaus asetukseen N:o 17 mutta että se koski ainoastaan asianmukaisen oikeusperustan valintaa ja muita siihen liittyviä kysymyksiä. Tästä huolimatta voitaisiin ehkä väittää, että alkuperäinen, 26.3.2002 annettu väitetiedoksianto, sellaisena kuin se on täydennettynä 30.6.2008 päivätyllä kirjeellä, voisi täyttää asetuksen N:o 1/2003 vaatimukset.

53. Yhtäältä on niin, että unionin tuomioistuin on toistuvasti korostanut väitetiedoksiannon keskeistä asemaa kilpailusääntöjen rikkomista koskevissa menettelyissä ja viitannut kyseiseen asiakirjaan *olennaisena menettelyllisenä takeena* yritysten puolustautumisoikeuksien kunnioittamisesta. [19] Toisaalta EHTY:n sääntöjen mukaisesti annetun ja EY:n/EU:n sääntöjen mukaisesti annetun väitetiedoksiannon välillä ei kuitenkaan vaikuta olevan suurta eroa. Lisäksi on niin, että vaikka 30.6.2008 päivättyä kirjettä ei ollut muodollisesti otsikoitu täydentäväksi väitetiedoksiannoksi, siinä ilmoitettiin asianomaisille osapuolille niitä vastaan esitetyistä väitteistä (joskin ainoastaan viittaamalla aiempaan väitetiedoksiantoon) ja annettiin niille tilaisuus esittää huomautuksensa, kuten asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohdassa ja asetuksen N:o 773/2004 10 artiklan 1 kohdassa edellytetään.

54. Sitä, antoiko komissio väitetiedoksiannon asetusten N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säännösten mukaisesti, ei ole kuitenkaan tarpeen tarkastella lähemmin, koska on joka tapauksessa selvää, ettei ainakaan yksi toinen EHTY:n sääntöjen mukaisesti toteutettu menettely täytä EY:n/EU:n sääntöjen vaatimuksia.

55. Asetuksen N:o 773/2004 12 artiklan mukaan komissio antaa osapuolille, joille se on osoittanut väitetiedoksiannon, tilaisuuden esittää perustelunsa suullisessa kuulemisessa, jos ne pyytävät tätä. Kun komissio ei antanut uutta täydentävää väitetiedoksiantoa, se pohjimmiltaan epäsi osapuolilta näiden oikeuden pyytää tällaista kuulemista. Kuten edellä todettiin, on kiistatonta, ettei ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä järjestetty uutta kuulemista.

56. Suullisen kuulemisen järjestäminen on kuitenkin erittäin merkittävä menettely unionin lainsäätäjän unionin kilpailusääntöjen täytäntöönpanoa varten säätämässä järjestelmässä. Yksi pääsyistä on se, että asetuksen N:o 773/2004 14 artiklan mukaan jäsenvaltioiden kilpailuviranomaiset kutsutaan suulliseen kuulemiseen. Niiden osallistuminen suulliseen kuulemiseen ei ole pelkkä muodollisuus, koska näiden viranomaisten edustajat kuuluvat neuvoa-antavaan komiteaan, jota komission on asetuksen N:o 1/2003 14 artiklan 1 kohdan mukaan kuultava ennen muun muassa saman asetuksen 7 ja 23 artiklan nojalla tehtävää päätöstä. Vaikka onkin niin, kuten komissio väittää, ettei näiden kahden menettelyn välillä ole suoraa yhteyttä, ensimmäinen niistä on kiistatta erittäin tärkeä jälkimmäiselle.

57. Valittajilla olisi siten pitänyt olla tilaisuus esittää perustelunsa komission ehdotetusta päätöksestä suullisesti jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten edustajien läsnä ollessa. Sitä mahdollisuutta, että menettelyn lopputulos olisi ollut ainakin jossain määrin toisenlainen, ei voida sulkea pois, koska kilpailuviranomaiset olisivat voineet vaikuttaa komissioon neuvoa-antavan komitean kautta, joka tapasi

18 Samankaltainen säännös sisältyy asetuksen N:o 773/2004 19 artiklaan (”Siirtymäsäännökset”).

19 Ks. vastaavasti tuomio 5.3.2015, komissio ym. v. Versalis ym. (C-93/13 P ja C-123/13 P, EU:C:2015:150, 93–95 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä. Kuten asetuksen N:o 1/2003 14 artiklan 5 kohdassa säädetään, komission ”on otettava mahdollisimman pitkälti huomioon neuvoa-antavan komitean lausunto. Se ilmoittaa komitealle, millä tavoin lausunto on otettu huomioon”. Lisättäköön, että neuvoa-antavan komitean rooli on erityisen tärkeä hajautetussa täytäntöönpanojärjestelmässä, joka otettiin käyttöön asetuksen N:o 1/2003 voimaantulon myötä, kuten kyseisen asetuksen johdanto-osan 19 perustelukappale osoittaa.

58. Ratkaisevaa on, että unionin yleinen tuomioistuin itse myönsi, että suullinen kuuleminen, johon jäsenvaltioiden kilpailuviranomaisten edustajat osallistuivat ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä, ei koskenut tapauksen asiakysymystä vaan ainoastaan EHTY:n perustamissopimuksen ja EY:n perustamissopimuksen ajallista soveltamista väitettyihin rikkomisiin.[20] Ennen vuoden 2002 päätöksen tekemistä järjestettyjen suullisten kuulemisten ei näin ollen voida katsoa täyttävän asetuksen N:o 773/2004 14 artiklan vaatimuksia, toisin kuin unionin yleinen tuomioistuin katsoi.

59. Keskustelu, jossa olisi otettu laajemmin mukaan jäsenvaltioiden ja etenkin Italian kilpailuviranomaiset – sekä kuulemisessa että neuvoa-antavassa komiteassa –, olisi mielestäni ollut sitäkin tarkoituksenmukaisempi nyt tarkasteltavassa tapauksessa, koska väitetyt rikkomiset liittyvät ainoastaan yhden jäsenvaltion, nimittäin Italian, alueeseen. En myöskään usko, että tällainen muodollinen vaatimus olisi tarkoittanut erityisen työlään tai aikaavievän rasitteen sälyttämistä komissiolle.

60. Tässä yhteydessä on ilmeisen merkityksetöntä, että komissio piti viranomaiset – käyttääkseni samaa sanamuotoa kuin unionin yleinen tuomioistuin valituksenalaisissa tuomioissa – ”täysin ajan tasalla” menettelyn etenemisestä muilla keinoin.[21] Komissio ei voi noudattaa sui generis -menettelyä, jossa jäsenvaltioiden kilpailuviranomaiset otetaan mukaan epävirallisesti, sen sijaan, että se noudattaisi unionin lainsäätäjän asetuksissa N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säätämää menettelyä.

61. Edellä esitetyn perusteella katson, että komission riidanalaisen päätöksen tekemiseksi noudattama menettely ei ollut asetusten N:o 1/2003 ja N:o 773/2004 säännösten mukainen. Katson erityisesti, että menettelyssä on rikottu asetuksen N:o 773/2004 12 artiklan 1 kohtaa ja näin ollen loukattu valittajien puolustautumisoikeuksia.

62. Edellä esitetty huomioon ottaen katson, että valituksenalaisissa tuomioissa hylättiin virheellisesti valittajien tätä koskeva väite ja että ne ja riidanalainen päätös olisi siten kumottava.

B Muut valitusperusteet

63. Mikäli unionin tuomioistuin ei yhdy arviooni edellä tutkituista valitusperusteista, unionin tuomioistuimen olisi mielestäni hylättävä valitukset kokonaisuudessaan; poikkeuksena tästä on Ferriere Nordin valitus. Tarkastelen seuraavaksi lähemmin ainoastaan kolmea valituksissa esille tuoduista kysymyksistä. Useimpia valitusperusteita käsitellään sen sijaan ainoastaan hyvin tiiviisti, sillä vaikuttaa siltä, ettei niitä selvästikään voida ottaa tutkittavaksi tai ne ovat ilmeisen perusteettomia, kuten edellä todettiin.

20 Ks. tuomio 9.12.2014, Alfa Acciai v. komissio (T-85/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1037, 148 kohta).

21 Ks. tuomio 9.12.2014, Alfa Acciai v. komissio (T-85/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1037, 149 kohta).

1. Unionin yleisen tuomioistuimen menettelyn kohtuuton kesto

64. Ferriere Nordia lukuun ottamatta kaikki muut valittajat moittivat ensimmäisen oikeusasteen menettelyn kestoa.[22] Ne korostavat, että koko menettely kesti lähes viisi vuotta, ja huomauttavat, että kirjallisen käsittelyn päättymisestä kului kolme vuotta ja kaksi kuukautta suullisen käsittelyn aloittamiseen. Niiden mukaan unionin yleinen tuomioistuin ei ratkaissut niiden asioita kohtuullisessa ajassa ja rikkoi näin perusoikeuskirjan 47 artiklan toista kohtaa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaletta. Tästä syystä Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai vaativat unionin tuomioistuinta alentamaan niille määrättyä sakkoa tuomion Baustahlgewebe mukaisesti.[23] Ne vaativat toissijaisesti unionin tuomioistuinta toteamaan, että unionin yleisessä tuomioistuimessa käydyillä oikeudenkäynneillä on rikottu perusoikeuskirjan 47 artiklan toista kohtaa ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaletta. Riva Fire esittää saman vaatimuksen unionin tuomioistuimelle.

65. Mielestäni näitä vaatimuksia ei pitäisi hyväksyä. Ensinnäkin sakkojen alentamista koskevasta vaatimuksesta totean seuraavaa.

66. Kuten valittajat itsekin myöntävät, unionin tuomioistuin on useissa tuomioissa selventänyt sellaisten yksityisten käytettävissä olevia oikeussuojakeinoja, jotka katsovat, että Euroopan unionin tuomioistuin (toisin sanoen tuomioistuin toimielimenä), tai tarkemmin sanoen yksi sen tuomioistuimista, on loukannut niiden perusoikeutta asian käsittelyyn kohtuullisessa ajassa. Tämän oikeuden väitetystä loukkaamisesta unionin yleisessä tuomioistuimessa unionin tuomioistuin katsoi tuomiossa Der Grüne Punkt ja tuomiossa Gascogne Sack, että silloin, kun ei ole olemassa viitteitä siitä, että oikeudenkäynnin kohtuuton kesto unionin yleisessä tuomioistuimessa on vaikuttanut asian ratkaisun sisältöön, se, ettei tuomiota ole annettu kohtuullisessa ajassa, ei voi johtaa valituksenalaisen tuomion kumoamiseen. Unionin tuomioistuin on lisäksi todennut, että pelkästään sillä perusteella, ettei tuomiota ole annettu kohtuullisessa ajassa, valittajalla ei ole mahdollisuutta kyseenalaistaa sakon perusteltavuutta tai suuruutta, kun valittajan kaikki valitusperusteet, jotka koskevat unionin yleisen tuomioistuimen esittämiä toteamuksia kyseisen sakon suuruudesta ja siitä toiminnasta, josta sakko on määrätty seuraamukseksi, on hylätty.[24]

67. Unionin tuomioistuin on myös selittänyt, että sen ratkaisu asiassa Baustahlgewebe oli perusteltu pragmaattisista ja prosessiekonomisista syistä mutta että lähtökohtaisesti vaatimusta, jolla pyritään saamaan korvausta siitä aiheutuneesta vahingosta, ettei unionin yleinen tuomioistuin ole antanut tuomiota kohtuullisessa ajassa, ei voida saattaa suoraan unionin tuomioistuimen käsiteltäväksi valituksen yhteydessä. Tällainen vaatimus on esitettävä unionin yleisessä tuomioistuimessa SEUT 268 ja SEUT 340 artiklan nojalla.[25]

68. Pohjimmiltaan vaikuttaa siltä, että unionin tuomioistuin on kumonnut Baustahlgewebe-oikeuskäytännön. En joka tapauksessa näe käsiteltävissä asioissa mitään syytä, joka voisi oikeuttaa kyseisen oikeuskäytäntölinjan soveltamisen – jos sitä katsottaisiin voitavan edelleen soveltaa poikkeuksellisissa tilanteissa.

22 *Kuudes valitusperuste* asiassa C-85/15 P ja *neljäs valitusperuste* asioissa C-86/15 P ja C-87/15 P. Asiassa C-89/15 P Riva Fire ei viittaa siihen valitusperusteena vaan käyttää ilmaisua ”unionin tuomioistuin – – halutessaan toteaa”.

23 Tuomio 17.12.1998, Baustahlgewebe v. komissio (C-185/95 P, EU:C:1998:608).

24 Tuomio 16.7.2009, Der Grüne Punkt – Duales System Deutschland v. komissio (C-385/07 P, EU:C:2009:456, 190–196 kohta) ja tuomio 26.11.2013, Gascogne Sack Deutschland v. komissio (C-40/12 P, EU:C:2013:768, 81–85 kohta).

25 Tuomio 26.11.2013, Gascogne Sack Deutschland v. komissio (C-40/12 P, EU:C:2013:768, 86–89 kohta).

69. Valittajien mukaan käsiteltävissä asioissa olisi asianmukaista soveltaa Baustahlgewebe-oikeuskäytäntöä, koska unionin yleisen tuomioistuimen pitkä oikeudenkäynti oli viimeinen vaihe koko menettelyssä, johon sisältyi kaksi hallinnollista vaihetta komissiossa [26] ja toinen oikeudenkäynti unionin tuomioistuimissa.

70. Valittajien tilanne oli kenties valitettava, mutta se ei ole mitenkään poikkeuksellinen. Valittajien kaltaisessa tilanteessa olevien yritysten mahdollisuus siihen, että unionin hallintoviranomaiset ja, tapauksen mukaan, tuomioistuimet tutkivat niiden asiat useampaan kertaan, on luonnollinen seuraus siitä, millaiseksi perussopimusten laatijat ja unionin lainsäätäjä ovat ajatelleet hallintojärjestelmän tällä alalla. Vaatimuksella, jonka mukaan ennen kilpailuviranomaisen lopullisen päätöksen tekemistä on saatettava päätökseen useita menettelyjä (jotka voivat viedä paljon aikaa), on nimittäin tarkoitus varmistaa paitsi oikea lopputulos myös itse menettelyn oikeudenmukaisuus.

71. Koko hallinto- ja tuomioistuinmenettelyjen kesto on enintään tekijä, jonka unionin tuomioistuimet voivat ottaa huomioon SEUT 268 artiklan nojalla vireille pannun oikeudenkäynnin yhteydessä sen määrittämiseksi, onko valittajilla oikeus SEUT 340 artiklan toisen kohdan mukaiseen vahingonkorvaukseen, ja jos on, mikä on korvattava määrä.

72. Katson näin ollen, että unionin tuomioistuimen olisi hylättävä Feralpin, Valsabbian ja Alfa Acciain vaatimus sakkojensa määrän alentamisesta niiden esittämien väitteiden ansioista huolimatta. Kun tarkastellaan lisäksi valittajien vaatimusta, jonka mukaan unionin tuomioistuimen olisi pelkästään todettava tällainen rikkominen, ehdotan, että unionin tuomioistuin hylkää myös tämän vaatimuksen.

73. Unionin tuomioistuin on kieltämättä useissa asioissa todennut, että kun se, että unionin yleinen tuomioistuin on laiminlyönyt tarpeeksi ilmeisellä tavalla velvollisuutensa ratkaista asia kohtuullisessa ajassa, on niin selvää, ettei asianosaisten ole tarpeen toimittaa tältä osin lisätodisteita, unionin tuomioistuin voi tuomiossaan todeta tällaisen laiminlyönnin. [27]

74. En ole vakuuttunut unionin tuomioistuimen lähestymistavasta kyseisissä asioissa. Se antoi niissä ratkaisun asiasta kuulematta väitetystä rikkomisesta vastuussa olevaa osapuolta: valitusmenettelyn toinen osapuoli oli nimittäin komissio eikä Euroopan unionin tuomioistuin. Kuten unionin yleinen tuomioistuin on kuitenkin äskettäin vahvistanut, mahdollisessa kanteessa, joka nostetaan, koska Euroopan unionin tuomioistuin tai tarkemmin sanoen yksi sen tuomioistuimista on loukannut oikeutta asian käsittelyyn kohtuullisessa ajassa, vastaajaksi on kutsuttava kyseinen toimielin. [28] Olen samaa mieltä. Jo vuonna 1973 yhteisöjen tuomioistuin katsoi, että ”silloin kun [unionin sopimussuhteen ulkopuolinen vastuu] perustuu jonkin sen toimielimen menettelyyn, sen toimielimen tai niiden toimielinten, joiden väitetään aiheuttaneen vahinkoa, pitäisi edustaa [unionia unionin] tuomioistuimessa”. [29] Ainoastaan väitetystä rikkomisesta vastuussa olevalla toimielimellähän on paitsi toimivalta myös aineelliset valmiudet esittää puolustuksekseen oikeudelliset ja tosiseikkoja koskevat seikat.

26 Huomautan sivumennen, että sekä ensimmäinen että toinen menettely komissiossa olivat verrattain nopeita (ks. edellä tämän ratkaisuehdotuksen 13–17 kohta).

27 Tuomio 26.11.2013, Gascogne Sack Deutschland v. komissio (C-40/12 P, EU:C:2013:768); tuomio 12.11.2014, Guardian Industries ja Guardian Europe v. komissio (C-580/12 P, EU:C:2014:2363); tuomio 9.6.2016, CEPSA v. komissio (C-608/13 P, EU:C:2016:414) ja tuomio 9.6.2016, Repsol Lubricantes y Especialidades ym. v. komissio (C-617/13 P, EU:C:2016:416).

28 Ks. muun muassa määräys 6.1.2015, Kendrion v. unionin tuomioistuin (T-479/14, ei julkaistu, EU:T:2015:2); määräys 9.1.2015, Marcuccio v. Euroopan unioni (T-409/14, ei julkaistu, EU:T:2015:18) ja määräys 13.2.2015, Aalberts Industries v. Euroopan unioni (T-725/14, ei julkaistu, EU:T:2015:107).

29 Tuomio 13.11.1973, Werhahn Hansamühle ym. v. neuvosto ja komissio (63/72–69/72, EU:C:1973:121, 7 kohta), vahvistettu tuomiossa 23.3.2004, oikeusasiamies v. Lamberts (C-234/02 P, EU:C:2004:174).

75. Vaikuttaa näin ollen siltä, että valittajien mainitsema unionin tuomioistuimen oikeuskäytäntö – jota unionin tuomioistuimen ei mielestäni pitäisi noudattaa tulevaisuudessa – on mielekäs vain, jos se rajataan koskemaan aidosti poikkeuksellisia tilanteita, joissa menettelyn kesto on niin ilmeisesti ja kiistattomasti kohtuuton, ettei sitä objektiivisesti tarkasteltuna voitaisi perustella millään olosuhteilla. Näitä poikkeustapauksia lukuun ottamatta väite sen oikeuden loukkaamisesta, joka koskee oikeutta asian käsittelyyn kohtuullisessa ajassa, olisi ratkaistava vasta sen jälkeen, kun on toteutettu kontradiktorinen menettely, jossa vastaajalla on ollut mahdollisuus esittää vastaväitteensä ja tarvittaessa esittää näyttöä niiden tueksi. Kuten unionin tuomioistuin on johdonmukaisesti todennut, ”käsittelyajan kohtuullisuutta on kuitenkin arvioitava kunkin asian ominaispiirteiden perusteella ja ottaen erityisesti huomioon asian merkitys asianosaiselle, asian monitahoisuus sekä kantajan ja toimivaltaisten viranomaisten käyttäytyminen”.[30] Vaikuttaa siltä, että useimmissa tapauksissa tämä kaikkien seikkojen arviointi ei suinkaan ole yksinkertaista ja suoraviivaista.

76. On kuitenkin korostettava, että vaikka käsiteltävien kaltaisten useiden asioiden ratkaisemiseen kulunut lähes viiden vuoden ajanjakso onkin huomattava, se ei ole välttämättä kohtuuton. Asia on näin sitäkin suuremmalla syyllä, koska betoniteräskartellin pitkä ja ongelmallinen historia komissiossa ja unionin tuomioistuimissa vaikuttaa viittaavan melko monimutkaiseen oikeudelliseen tilanteeseen.

77. Toisin kuin valittajat väittävät, kolme vuotta ja kaksi kuukautta kirjallisen käsittelyn päättymisestä suullisen käsittelyn aloittamiseen ei osoita, että unionin yleinen tuomioistuin olisi ollut toimeton kyseisenä ajanjaksona. Kuten hyvin tiedetään, tällä ajanjaksolla toteutetaan monia menettelyn vaiheita, vaikka ne eivät välttämättä olekaan selviä osapuolille. Suhtaudun henkilökohtaisesti melko epäilevästi siihen, että kirjallisen käsittelyn päättymisestä suullisen käsittelyn aloittamiseen ulottuvan ajanjakson pituutta voidaan pitää ylipäätään merkkinä unionin yleisen tuomioistuimen toimettomuudesta.[31] Yleisemmällä tasolla pidän keinotekoisena yritystä jakaa koko menettely eri vaiheisiin, jotta voidaan arvioida yhden tai usean tällaisen vaiheen keston kohtuullisuutta ”kliinisesti erillään” muista vaiheista: pidän menettelyn kokonaiskestoa tarkoituksenmukaisempana lähtökohtana.

78. Katson näin ollen, ettei unionin tuomioistuin ole käsiteltävissä asioissa edellä 73 kohdassa tarkoitetussa tilanteessa. Nyt kyseessä olevissa tapauksissa olisi välttämätöntä, että kontradiktorisessa menettelyssä asianosaiset esittävät lisäväitteitä ja toimittavat lisätodisteita, jotta unionin tuomioistuin voisi lausua unionin yleisen tuomioistuimen menettelyn keston kohtuuttomuudesta.[32]

79. Näin ollen tämä valitusperuste on hylättävä. Mikäli valittajat katsovat, että niiden asiaa käsitellessään unionin yleinen tuomioistuin on rikkonut perusoikeuskirjan 47 artiklan toista kohtaa, ne voivat nostaa SEUT 268 artiklan ja SEUT 340 artiklan toisen kohdan nojalla kanteen unionin sopimussuhteen ulkopuolisen vastuun perusteella maksettavasta vahingonkorvauksesta.

30 Ks. mm. tuomio 17.12.1998, Baustahlgewebe v. komissio (C-185/95 P, EU:C:1998:608, 29 kohta) ja tuomio PVC II, 210 kohta.

31 Asian ratkaisemiseen toimivaltainen jaosto saattaa hyvinkin päättää tehdä etupainotteisesti mahdollisimman paljon työstä ennen kuulemisen järjestämistä tai käänteisesti järjestää kuulemisen pian kirjallisen menettelyn päättämisen jälkeen, jolloin merkittävä osa työstä jää tehtäväksi kuulemisen jälkeen. Valinta näiden vaihtoehtojen välillä voi riippua monista tekijöistä: asian ratkaisevan jaoston kokoonpanoon kuuluvien tuomareiden työskentelytavoista, heidän työmäärästään tiettynä ajankohtana ja kunkin asian erityispiirteistä (esimerkiksi onko kuulemisessa selvennettävänä monia kysymyksiä). Kirjallisen ja suullisen menettelyn välisestä lyhyestä ajanjaksosta ei tietenkään ole juurikaan hyötyä osapuolille, jos asiaa harkitaan myöhemmin erityisen pitkään.

32 Ks. tuomio 14.9.2016, Trafilerie Meridionali v. komissio (C-519/15 P, ei julkaistu, EU:C:2016:682, 68 kohta).

2. Rikkomisen uusiminen

80. Ferriere Nord väittää *seitsemännessä valitusperusteessaan*, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen hylätessään sen väitteen, jonka mukaan sakon perusmäärän korottaminen rikkomisen uusimisen perusteella oli lainvastaista, koska komissio ei viitannut nimenomaisesti tähän raskauttavaan olosuhteeseen 26.3.2002 antamassaan väitetiedoksiannossa. Komission pelkästään totesi siinä, että se ottaisi huomioon kaikki lieventävät ja raskauttavat olosuhteet sakkoja määrittäessään kunkin yrityksen menettelyn perusteella. Näin epämääräinen toteamus ei Ferriere Nordin mukaan ole riittävä, jotta se voi käyttää puolustautumisoikeuksiaan.

81. Ferriere Nord moittii lisäksi *kahdeksannessa valitusperusteessaan* unionin yleistä tuomioistuinta siitä, että sen mukaan kyseisen raskauttavan olosuhteen osalta arvioimisessa huomioon otettava ajanjakso alkaa siitä, kun komissio toteaa ensimmäisen rikkomisen, ja päättyy saman yrityksen uuden lainvastaisen menettelyn alkamiseen. Ferriere Nord katsoo, että kyseisen ajanjakson pitäisi sen sijaan alkaa sinä päivänä, jona ensimmäinen rikkominen päättyi. Sen tapauksessa tämä tarkoittaisi, että ensimmäisen ja toisen rikkomisen välillä kului noin 13 vuotta. Ajanjakson pituus huomioon ottaen on todennäköisesti mahdollista, että sen johto ei ollut tietoinen komission ensimmäisestä päätöksestä, ja siten in dubio pro reo -periaatteen mukaisesti rikkomisen uusimista koskevaa raskauttavaa olosuhdetta ei olisi pitänyt soveltaa.

82. *Yhdeksännessä valitusperusteessaan* Ferriere Nord väittää, että – jos unionin tuomioistuin hyväksyy sen neljännen valitusperusteen [33] – rikkomista olisi pidettävä lievempänä kuin riidanalaisessa päätöksessä väitetty rikkominen. Jos näin on, unionin yleinen tuomioistuin tulkitsi ja sovelsi virheellisesti suhteellisuusperiaatetta: sakon perusmäärän korottaminen 50 prosenttia vakavuudeltaan vähäisemmän menettelyn vuoksi vaikuttaa suhteettomalta.

83. Tarkastelen ensin *kahdeksatta valitusperustetta*.

84. Muistutan aluksi, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan se, että rikkominen toistetaan (josta käytetään yleisesti nimitystä ”rikkomisen uusiminen”), kuuluu tekijöihin, jotka on otettava huomioon arvioitaessa unionin kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuutta rikkojalle määrättävän sakon määrän määrittämiseksi. [34] Kuten unionin yleinen tuomioistuin on selittänyt, syynä tähän on se, että ”rikkomisen uusiminen todistaa, ettei aiemmin määrätty seuraamus ollut riittävän varoittava”. [35] Uusimisen katsotaan siten yleisesti oikeuttavan korkeampien sakkojen määräämisen, [36] millä pyritään saamaan rikkoja muuttamaan käyttäytymistään. [37]

85. Unionin tuomioistuin on kuitenkin myös selventänyt, että oikeusvarmuuden periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen noudattamiseksi yritykselle rikkomisen uusimisen perusteella määrättävää sakkoa ei voida korottaa automaattisesti. Komission on tässä yhteydessä otettava huomioon kunkin tapauksen kaikki olosuhteet ja etenkin tutkittavan rikkomisen ja aikaisemman kilpailusääntöjen rikkomisen välillä kulunut aika. [38]

33 Tämä valitusperuste koskee Ferriere Nordin rikkomiseen osallistumisen luonnetta ja kestoa: ks. jäljempänä tämän ratkaisuehdotuksen 117 kohta.

34 Ks. vastaavasti tuomio 7.1.2004, Aalborg Portland ym. v. komissio (C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, EU:C:2004:6, 91 kohta); tuomio 8.2.2007, Groupe Danone v. komissio (C-3/06 P, EU:C:2007:88, 26, 29 ja 39 kohta) ja tuomio 17.6.2010, Lafarge v. komissio (C-413/08 P, EU:C:2010:346, 61–65 kohta).

35 Tuomio 27.6.2012, YKK ym. v. komissio (T-448/07, ei julkaistu, EU:T:2012:322, 211 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

36 Ks. esim. OECD, Roundtable on promoting compliance with competition law – Issues paper by the Secretariat, DAF/COMP(2011)4, 1.6.2001, 2 kohta.

37 Tuomio 8.2.2007, Groupe Danone v. komissio (C-3/06 P, EU:C:2007:88, 39 kohta).

38 Tuomio 8.2.2007, Groupe Danone v. komissio (C-3/06 P, EU:C:2007:88, 39 kohta) ja tuomio 17.6.2010, Lafarge v. komissio (C-413/08 P, EU:C:2010:346, 69 ja 70 kohta).

86. Tätä taustaa vasten Ferriere Nordin *kahdeksas valitusperuste* vaikuttaa perusteettomalta. Katson ensinnäkin, että menetelmä, jota unionin yleinen tuomioistuin käytti laskiessaan kyseistä ajanjaksoa – joka alkaa siitä, kun komissio toteaa ensimmäisen rikkomisen, ja päättyy saman yrityksen uuden lainvastaisen menettelyn alkamiseen –, on oikea valituksenalaisen tuomion 342 ja 343 kohdassa selitetyistä syistä: rikkomisen uusiminen edellyttää välttämättä sitä, että komissio on todennut aiemman rikkomisen, ja se käynnistyy SEUT 101 tai SEUT 102 artiklan vastaisen menettelyn alkaessa. Unionin yleinen tuomioistuin oli siten oikeassa todetessaan, että käsiteltävässä asiassa kyseinen ajanjakso oli alle neljä vuotta.

87. Toiseksi sillä ei ole merkitystä, että yksi tai useampi henkilö yrityksen nykyjohdossa ei ehkä ole ollut tietoinen riidanalaisesta päätöksestä tai sen oikeudellisista seurauksista.[39] Väitettä, jonka mukaan Ferriere Nordin ylempi johto ei ole kenties ollut tietoinen komission aiemmasta päätöksestä, on ensinnäkin vaikea uskoa. Yhtäältä komissio viittasi suullisessa käsittelyssä riidanalaisessa päätöksessä mainittuun asiakirjaan, joka osoitti, että vuonna 1997 Ferriere Nordin johto oli tietoinen komission aiemmasta päätöksestä samoin kuin uudesta ja jatkuvasta rikkomisesta. Ferriere Nord ei kiistänyt tätä. Toisaalta Ferriere Nord riitautti päätöksen 89/515/ETY[40] yhteisöjen tuomioistuimissa menettelyssä, joka päättyi heinäkuussa 1997.[41] Tässä yhteydessä on ehkä paikallaan huomauttaa, että yrityksen on tilinpäätöksessään esitettävä vastuusitoumukset, joihin sisältyvät oikeusprosesseista odotettavissa olevat menetykset ja sakot.[42] Vaikuttaa siten siltä, ettei huolellinen ja viisas liikemies ole voinut, eikä hänen olisi pitänyt, olla huomaamatta aiempaa päätöstä.

88. Tärkeämpää on kuitenkin se, että johdon oletetaan yleensä tietävän, miten yritys toimii – tai on toiminut viime aikoina – markkinoilla. Siten ei ole mitään perustetta väittää, että yrityksen pitäisi vapautua vastuusta pelkästään siksi, että sen johto ei ole ehkä ollut tietoinen tietystä menettelystä. Yritystä on pidettävä oikeudellisesti vastuullisena aiemmasta ja nykyisestä toiminnastaan riippumatta siitä, ovatko tietyt henkilöt sen johdossa (tai jotkin sen elimet) tietoisia yrityksen tietystä menettelystä. Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että käsiteltävät asiat koskevat muun muassa Ferriere Nordille eikä sellaisille henkilöille määrättyä seuraamusta, joilla oli tietty asema kyseisessä yhtiössä.

89. Ferriere Nordin esittämästä *seitsemännestä valitusperusteesta* huomautan, että tuomiossa komissio ym. v. Versalis ym., jossa käsiteltiin nimenomaisesti uusimista koskevaa raskauttavaa olosuhdetta, unionin tuomioistuin on selventänyt, että kun komissio aikoo katsoa yrityksen olevan vastuussa kilpailuoikeuden rikkomisesta ja vedota sitä vastaan uusimiseen, ”väitetiedoksiannon on sisällettävä kaikki seikat, joiden perusteella tämä oikeussubjekti voi puolustautua”. Unionin tuomioistuin myös totesi, että komission on esitettävä jo väitetiedoksiannossa seikat, jotka tukevat sen väitettä siitä, että kyseessä ovat raskauttavat olosuhteet.[43]

90. Tämä oikeuskäytäntö osoittaa, ettei komission välttämättä edellytetä jokaisessa asiassa viittaavan väitetiedoksiannossa *nimenomaisesti* kaikkiin raskauttaviin olosuhteisiin, joita se mahdollisesti soveltaa tutkittavana olevaan yritykseen. Toisaalta – kuten komissio itsekin myöntää huomautuksissaan – voi kuitenkin olla tilanteita, joissa sen on nimenomaisesti tarpeen mainita raskauttava olosuhde, jonka se aikoo ottaa huomioon tietyn yrityksen osalta. Olen samaa mieltä: komission aikomukset eivät välttämättä selviä helposti väitetiedoksiantoon sisältyvistä tiedoista. Yrityksen tehtävä ei nimittäin ole

39 Unionin tuomioistuin ei ole sulkenut pois sitä, että ”yrityksen rakenteellinen muuttuminen” voidaan ottaa huomioon arvioitaessa uusimista koskevaa raskauttavaa olosuhdetta (ks. tuomio 5.3.2015, komissio ym. v. Versalis ym., C-93/13 P ja C-123/13 P, EU:C:2015:150, 97 kohta). Se kuitenkin viittasi tähän tekijään erilaisessa asiayhteydessä, jossa komissio oli soveltanut rikkomisen uusimista koskevaa raskauttavaa olosuhdetta oikeushenkilöön, joka ei ollut ensimmäistä rikkomista koskevan menettelyn kohteena. Toisin sanoen unionin tuomioistuin vaikuttaa viittaavan konsernin sisäisiin rakenteellisiin muutoksiin eikä samassa yhtiössä johdossa tehtyihin muutoksiin. Jälkimmäisessä tilanteessa mahdollisten rakenteellisten muutosten painoarvo ei ole läheskään yhtä suuri kuin ensiksi mainitussa tilanteessa.

40 [SEUT 101 artiklan] mukaisesta menettelystä 2.8.1989 tehty komission päätös (IV/31.553, Betoniteräsverkot) (EYVL 1989, L 260, s. 1).

41 Ks. tuomio 6.4.1995, Ferriere Nord v. komissio (T-143/89, EU:T:1995:64) ja muutoksenhakumenettelyssä 17.7.1997 annettu tuomio Ferriere Nord v. komissio (C-219/95 P, EU:C:1997:375).

42 Esimerkiksi yleisesti hyväksyttyjen kirjanpitoperiaatteiden mukaan mahdolliset tappiot, jotka ovat ”todennäköisiä” tai ”kohtuudella mahdollisia”, on ilmoitettava yhdessä arvioitujen tappioiden kanssa. Samankaltaisia sääntöjä sisältyy kansainvälisiin tilinpäätösstandardeihin (IRFS).

43 Tuomio 5.3.2015, komissio ym. v. Versalis ym. (C-93/13 P ja C-123/13 P, EU:C:2015:150, 96 ja 98 kohta).

arvailla komission aikomuksia ja esittää kaikki ajateltavissa olevat puolustukset kaikista mahdollisista raskauttavista olosuhteista, joita komissio aikoo mahdollisesti ottaa huomioon. Se, ovatko väitetiedoksiannon tiedot riittäviä, jotta yritys voi käyttää täysimääräisesti puolustautumisoikeuksiaan, vaikka väitetiedoksiantoon ei sisälly nimenomaista mainintaa, riippuu siten kunkin tapauksen olosuhteista.

91. Kuten Ferriere Nord huomauttaa, käsiteltävässä asiassa ensimmäiseen väitetiedoksiantoon sisältynyt viittaus – jonka mukaan komissio ottaisi sakkoja määrittäessään huomioon kaikki lieventävät ja raskauttavat olosuhteet kunkin yrityksen menettelyn valossa – on melko epämääräinen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että se olisi väistämättä riittämätön. Tällaista viittausta voidaan pitää riittävänä, jos yrityksen tilanne ja väitetiedoksiannossa annetut tiedot huomioon ottaen yrityksellä oli kaikesta huolimatta mahdollisuus ennakoida tietyn raskauttavan olosuhteen todennäköinen olemassaolo ja syyt siihen.

92. On totta, että nyt tarkasteltavassa tapauksessa rikkomisen uusimiseen syyllistynyt yhtiö oli, toisin kuin tuomiossa komissio ym. v. Versalis ym., yksi ja sama yhtiö: Ferriere Nordin nimittäin todettiin vuonna 1989 syyllistyneen (nykyisen) SEUT 101 artiklan rikkomiseen päätöksessä, joka mainittiin – kuten Ferriere Nord myöntää – väitetiedoksiannossa, joskin vain sivumennen. Samoin on niin, että kuten edellä 86 kohdassa selitettiin, komission aiemman päätöksen tekemisen ja uuden rikkomisen alkamisen välinen aika on suhteellisen lyhyt. Komission olisi kuitenkin pitänyt ainakin esittää syyt, joiden vuoksi se katsoi, että aiempi rikkominen ja uusi rikkominen muodostivat vuoden 1998 suuntaviivoissa tarkoitetun samanlaatuisen rikkomisen.[44] Vaikka tämä saattaa nykyään vaikuttaa jokseenkin itsestään selvältä, vuonna 2002 rikkomisen uusimisesta oli annettu hyvin vähän oikeuskäytäntöä. Se, ettei tätä seikkaa mainittu väitetiedoksiannossa, teki Ferriere Nordin puolustautumisoikeuksien käyttämisen hyvin vaikeaksi.

93. Katson näin ollen, että jos unionin tuomioistuin ei yhdy Ferriere Nordin *toisesta valitusperusteesta* esittämääni arvioon, sen pitäisi kuitenkin hyväksyä sen *seitsemäs valitusperuste*. Tuomio T-90/10 olisi siten kumottava siltä osin, kuin se koskee sitä, että kyseessä on rikkomisen uusimista koskeva raskauttava olosuhde. Unionin tuomioistuimen pitäisi mielestäni myös kumota riidanalainen päätös tältä osin ja määrittää uudelleen Ferriere Nordille määrättävä sakko ottamatta huomioon rikkomisen uusimista koskevaa raskauttavaa olosuhdetta.

94. Tässä tilanteessa ei ole tarpeen tutkia Ferriere Nordin *yhdeksättä valitusperustetta*. Pidän kyseistä valitusperustetta joka tapauksessa perusteettomana, koska myös *neljäs valitusperuste* on hylättävä, kuten selitän tämän ratkaisuehdotuksen 117 kohdassa.

3. Julkinen irtisanoutuminen

95. Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai[45] väittävät, että unionin yleinen tuomioistuin sovelsi virheellisesti julkisen irtisanoutumisen käsitettä ja vahvisti siten virheellisesti niiden osallistuneen joihinkin rikkomisen osiin, vaikka ne olivat ilmoittaneet hintoja, jotka erosivat niiden kilpailijoiden kanssa sovituista hinnoista. Ne huomauttavat tässä yhteydessä, että EHTY:n perustamissopimuksen 60 artiklassa kiellettiin yrityksiä syrjimästä eri asiakkaita ja poikkeamasta ilmoitetuista hinnoista.

96. Vaikka en ole vakuuttunut tästä väitteestä, sitä on kuitenkin syytä tarkastella lähemmin.

44 Suuntaviivat asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa (EYVL 1998, C 9, s. 3).

45 *Neljäs valitusperuste* asiassa C-85/15 P ja *viides valitusperuste* asioissa C-86/15 P ja C-87/15 P.

97. Ratkaisuehdotuksessani Total Marketing Services v. komissio minulla oli tilaisuus huomauttaa, että kriteerin, joka koskee sitä, ettei julkista irtisanoutumista ollut tapahtunut, vuoksi voidaan pitää kiinni komission keräämiin konkreettisiin seikkoihin perustuvasta olettamasta, jonka mukaan kilpailunvastaisiin kokouksiin osallistuneen yrityksen oletetaan osallistuneen SEUT 101 artiklan 1 kohdan rikkomiseen. Toisin sanoen on niin, että mikäli yritys osallistuu yhdessä kilpailijoidensa kanssa yhteen tai useaan kokoukseen, joiden perusteella tehdään kilpailunvastainen sopimus, presumptiotekniikan perusteella voidaan nimenomaisen vastakkaisen ilmaisun puuttuessa päätellä, että kyseinen yritys osallistui rikkomiseen. Toisaalta siihen, ettei julkista irtisanoutumista ole tapahtunut, ei mielestäni voida vedota, jos osallistumisesta – edes passiivisesta – kilpailunvastaiseen kokoukseen ei ole näyttöä. [46]

98. Toisenlainen päätelmä olisi nimittäin perusoikeuskirjan 48 artiklan 1 kohdassa vahvistetun syyttömyysolettaman ja asetuksen N:o 1/2003 2 artiklan vastainen. [47] Samasta syystä tutkittaessa yrityksen väitetystä julkisesta irtisanoutumisesta esitettyjä todisteita julkisen irtisanoutumisen käsite, jota on sovellettava, ei voi olla niin suppea ja joustamaton, että kyseisen yrityksen on käytännössä mahdotonta kumota olettamaa.

99. Käsiteltävissä asioissa esitetty arvostelu ei kuitenkaan kohdistu siihen, että unionin yleinen tuomioistuin on tulkinnut tai soveltanut virheellisesti julkisen irtisanoutumisen käsitettä. Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai osallistuivat kyseisenä ajanjaksona yhteen tai useaan kilpailunvastaiseen kokoukseen, [48] ja myös muut seikat viittasivat niiden osallistumiseen kollusiiviseen menettelyyn. [49] Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai eivät myöskään väitä, että unionin yleinen tuomioistuin olisi asettanut niille mahdottoman todistustaakan. Ne moittivat lähinnä sitä, että unionin yleisen tuomioistuimen näkemyksen mukaan tietty menettely (kilpailijoiden kanssa sovituista eriävien hintojen ilmoittaminen) ei täyttänyt julkisen irtisanoutumisen vaatimusta.

100. Tämä ei kuitenkaan ole oikeudellinen virhe, joka voi olla muutoksenhaun kohteena. Kuten unionin tuomioistuin on tuomiossa Toshiba Corporation v. komissio [50] todennut, käsite ”julkinen irtisanoutuminen” ilmenee tosiasiallisena tilanteena, jonka olemassaolon unionin yleinen tuomioistuin toteaa tapauskohtaisesti kaikkien merkityksellisten todisteiden ja aihetodisteiden kokonaisarvioinnin johdosta. Silloin, kun tämä selvitys on saatu asianmukaisesti ja todistustaakkaa sekä asian selvittämistä koskevia menettelysääntöjä ja yleisiä oikeusperiaatteita on noudatettu, ainoastaan unionin yleisen tuomioistuimen tehtävänä on arvioida sille esitetyn selvityksen näyttöarvoa. [51]

101. Nyt tarkasteltavassa tapauksessa unionin yleinen tuomioistuin katsoi, että Feralpin, Valsabbian ja Alfa Acciain riitauttaman ajanjakson osalta komissio oli näyttänyt riittävästi toteen kyseisten yritysten osallistumisen rikkomiseen useiden todisteiden avulla (joihin kuului niiden osallistuminen yhteen tai useaan kilpailunvastaiseen kokoukseen). Se, että Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai ilmoittivat muiden kartellin jäsenten kanssa sovituista hinnoista poikkeavia hintoja, ei unionin yleisen tuomioistuimen mukaan merkinnyt sinänsä sellaista julkista irtisanoutumista, jolla voitaisiin kumota muista todisteista tehty päätelmä.

46 Ks. ratkaisuehdotukseni Total Marketing Services v. komissio (C-634/13 P, EU:C:2015:208, 43–61 kohta). Ks. vastaavasti julkisasiamies Watheletin ratkaisuehdotus Toshiba Corporation v. komissio (C-373/14 P, EU:C:2015:427, 123–136 kohta) ja julkisasiamies Ruiz-Jarabo Colomerin ratkaisuehdotus Aalborg Portland ym. v. komissio (C-204/00 P, EU:C:2003:85, 127–131 kohta).

47 Viimeksi mainitun säännöksen mukaan komission on näytettävä toteen SEUT 101 artiklan 1 kohdan rikkominen.

48 Tuomio 9.12.2014, Feralpi v. komissio (T-70/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1031, 231–234 kohta); tuomio 9.12.2014, Ferriera Valsabbia ja Valsabbia Investimenti v. komissio (T-92/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1032, 218–221 kohta) ja tuomio 9.12.2014, Alfa Acciai v. komissio (T-85/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1037, 217–220 kohta).

49 Oli esimerkiksi viitteitä siitä, että kyseiset yritykset yhdenmukaistivat hintansa mainituissa kokouksissa sovittujen hintojen mukaisiksi (ks. tuomio 9.12.2014, Feralpi v. komissio, T-70/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1031, 231–233 kohta) tai yleisemmin noudattivat kyseisissä kokouksissa sovittua (ks. tuomio 9.12.2014, Alfa Acciai v. komissio, T-85/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1037, 220 kohta ja tuomio 9.12.2014, Ferriera Valsabbia ja Valsabbia Investimenti v. komissio, T-92/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1032, 221 kohta).

50 Tuomio 20.1.2016, Toshiba Corporation v. komissio (C-373/14 P, EU:C:2016:26).

51 Tuomio 20.1.2016, Toshiba Corporation v. komissio (C-373/14 P, EU:C:2016:26, 63 kohta).

102. Sen määritteleminen, milloin kyseessä on riittävä julkinen irtisanoutuminen, ei ole mitenkään helppoa. Se, täyttääkö tietty menettely tämän edellytyksen, määräytyy nähdäkseni hyvin pitkälti kunkin tapauksen olosuhteiden perusteella. Käsiteltävissä asioissa en löydä valituksenalaisista tuomioista virhettä: todisteita ei ole otettu huomioon vääristyneellä tavalla, yleistä oikeusperiaatetta ei ole loukattu tai menettelysääntöä ei ole rikottu, eivätkä unionin yleisen tuomioistuimen perustelut ole ristiriitaiset. Sen toteamukset vaikuttavat lisäksi olevan linjassa unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa, jonka mukaan sen arvioimiseksi, onko yritys todella irtisanoutunut, muiden kartellin osapuolten käsitys kyseisen yrityksen aikomuksesta on yksi ratkaiseva tekijä.[52] Jos käsiteltävissä asioissa mikään ei viitannut siihen, että muut kartellin osapuolet ymmärsivät kyseisten hintojen ilmoittamisen yksiselitteiseksi merkiksi siitä, että Feralpi, Valsabbia ja Alfa Acciai eivät aikoneet noudattaa yhteistoimintamenettelyä, tämä seikka tukee vahvasti päätelmää siitä, että unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä tarkoitettua julkista irtisanoutumista ei ollut tapahtunut.

4. Muut valitusperusteet

103. Useimpia muita valitusperusteita on mielestäni tarpeen käsitellä vain lyhyesti.

a) Asia C-85/15 P

104. Feralpi väittää *ensimmäisessä valitusperusteessaan*, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen hylätessään sen väitteen, jonka mukaan komissio oli loukannut kollegiaalisuutta koskevaa periaatetta. Loukkaaminen perustui Feralpin mukaan siihen, että 30.9.2009 tehty päätös, sellaisena kuin komission jäsenten kollegio sen hyväksyi, oli puutteellinen, koska sen liitteistä puuttui tiettyjä taulukoita. Tämä valitusperuste on mielestäni jätettävä osittain tutkimatta (siltä osin kuin siinä kyseenalaistetaan asiassa T-70/10 annetun tuomion 62–81 kohtaan sisältyvä tosiseikkojen arviointi), ja se on osittain perusteeton (koska komission jäsenten kollegio hyväksyi myös 8.12.2009 tehdyn muutospäätöksen).

105. Feralpi moittii *kolmannessa valitusperusteessaan* unionin yleistä tuomioistuinta siitä, ettei se arvostellut komission menettelyn kohtuutonta kestoa. Valituksenalaisen tuomion 152–161 kohdassa ei kuitenkaan ole nähdäkseni tehty oikeudellista virhettä, eivätkä niissä esitetyt perustelut ole puutteelliset. Tätä valitusperustetta ei lisäksi voida ottaa tutkittavaksi siltä osin kuin Feralpi moittii valituksenalaisen tuomion 157–160 kohdassa mainittujen tosiseikkojen arviointia.

106. *Neljännessä valitusperusteessaan* Feralpi yhdistää monia valituksenalaisesta tuomiosta arvostelemiaan seikkoja, jotka liittyvät sen arvioimiseen, miten Feralpi osallistui rikkomiseen 1989–1995 välisellä ajanjaksolla. Feralpin mukaan unionin yleinen tuomioistuin on tulkinnut virheellisesti EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 1 kohtaa, todistustaakan jakoon liittyviä periaatteita ja syyttömyysolettamaa. Feralpi myös väittää, että valituksenalaisen tuomion perustelut ovat puutteelliset ja että siinä vääristellään tiettyjä tosiseikkoja.

107. Yhtä näistä väitteistä on jo käsitelty edellä 95–102 kohdassa. Muista väitteistä katson, että – kuten komissio huomauttaa – vaikka Feralpi vetoaa väitettyihin oikeudellisiin virheisiin, se kyseenalaistaa lähinnä unionin yleisen tuomioistuimen tosiseikkoja koskevan arvioinnin siltä osin kuin se koskee Feralpin osallistumista rikkomiseen edellä mainittuna ajanjaksona. Koska valittaja ei pysty osoittamaan, että ensimmäisen oikeusasteen tuomarit olisivat selkeästi vääristelleet tosiseikkoja tai todisteita, tämä valitusperuste on jätettävä suureksi osaksi tutkimatta. Kun tarkastellaan todisteita, joihin unionin yleinen tuomioistuin tukeutui vahvistaakseen komission arvioinnin, Feralpi jättää huomiotta useita

52 Tuomio 20.1.2016, Toshiba Corporation v. komissio (C-373/14 P, EU:C:2016:26, 62 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

valituksenalaisen tuomion kohtia, joissa unionin yleinen tuomioistuin mainitsee muita todisteita kuin Feralpin osallistumisen 6.12.1989 pidettyyn kokoukseen: tuomion 240–246 ja 250–252 kohdassa unionin yleinen tuomioistuin viittaa muihin todisteisiin ja selittää, miksi valittajan esittämä vaihtoehtoinen selitys ei ollut vakuuttava.

108. *Viides valitusperuste* koskee komission sakkojen määrittämisessä käyttämää menetelmää, jossa rikkomisista vastuussa olevat yritykset jaettiin kolmeen ryhmään sen perusteella, millainen niiden markkinaosuus oli merkityksellisenä ajanjaksona. Tässä valitusperusteessa Feralpi yhdistää jälleen erilaisia väitettyjä oikeudellisia virheitä. Sen väitteet on kuitenkin esitetty pääpiirteittäin vain lyhyesti, ja sen esittämä arvostelu vaikuttaa kohdistuvan enimmäkseen komissioon eikä unionin yleiseen tuomioistuimeen. Katson näin ollen, että tämä valitusperuste on jätettävä tutkimatta.

109. Väite, jonka mukaan unionin yleisen tuomioistuimen olisi pitänyt moittia komissiota yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamisesta, vaikuttaa joka tapauksessa epäloogiselta. Unionin yleinen tuomioistuin tosiaankin totesi, että näistä kolmesta ryhmästä yhden markkinaosuuksien laskennassa oli virhe. Tämä virhe ei kuitenkaan tarkoita, että kahteen muuhun ryhmään kuuluville yrityksille (Feralpi mukaan luettuna) määrättyä sakkoa olisi pitänyt mukauttaa. Virhe merkitsee pikemminkin sitä, että ainoastaan ensiksi mainittuun ryhmään kuuluville yrityksille määrättyjä sakkoja voitaisiin muuttaa. Siltä osin kuin kahteen muuhun ryhmään kuuluville yrityksille määrättyjen sakkojen laskentamenetelmä on oikea, unionin yleistä tuomioistuinta ei voida moittia siitä, että se on hylännyt vaatimuksen sakkojen määrän alentamisesta.

b) Yhdistetyt asiat C-86/15 P ja C-87/15 P

110. Valsabbia ja Alfa Acciai väittävät *kolmannessa valitusperusteessaan*, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen hylätessään niiden väitteet, joiden mukaan komissio oli loukannut kollegiaalisuutta koskevaa periaatetta. Edellä 104 kohdassa selitetyistä syistä tämä valitusperuste on jätettävä osittain tutkimatta, ja se on osittain perusteeton.

111. Valsabbia ja Alfa Acciai väittävät *kuudennessa valitusperusteessaan*, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen hylätessään niiden väitteet, jotka koskivat perusoikeuskirjan 47 artiklan rikkomista, ja kieltäytyessään sakon määrän alentamisesta. Niiden mukaan komission hallinnollisen menettelyn kesto olisi pitänyt todeta kohtuuttomaksi. Edellä 105 kohdassa selitetyistä samoista syistä tämä valitusperuste on jätettävä osittain tutkimatta, ja se on osittain perusteeton.

112. Valsabbian ja Alfa Acciain *seitsemäs valitusperuste* vastaa periaatteessa Feralpin viidettä valitusperustetta: se koskee sitä, että unionin yleinen tuomioistuin kieltäytyi alentamasta sakkojen määrää sen perusteella, että yhdenvertaisen kohtelun periaatetta oli väitetysti loukattu, koska muiden yritysten sakkojen laskennassa oli tehty virhe. Olen edellä 109 kohdassa jo selittänyt, ettei tälle väitteelle ole oikeudellista perustaa.

c) Asia C-88/15

113. Ferriere Nord väittää *ensimmäisessä valitusperusteessaan*, että riidanalainen päätös eroaa merkittävästi vuoden 2002 päätöksestä, koska ensiksi mainitussa viitataan kilpailusääntöjen rikkomiseen yhteismarkkinoilla ja jälkimmäisessä taas niiden rikkomiseen Italian markkinoilla. Tästä syystä unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen katsoessaan, ettei uusi väitetiedoksianto ollut tarpeen ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä.

114. Tämä väite vaikuttaa perustuvan EHTY:n perustamissopimuksen ja EUT-sopimuksen asiaa koskevien määräysten virheelliseen tulkintaan tai ainakin valituksenalaisen tuomion väärinymmärtämiseen. Jos komissio olisi muuttanut päätöksensä aineellisen oikeusperustan EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 1 kohdasta SEUT 101 artiklan 1 kohdaksi, tätä väitettä olisi ollut

tarpeen tutkia lähemmin. Toisin kuin EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 1 kohtaa SEUT 101 artiklan 1 kohtaa nimittäin sovelletaan ainoastaan sopimuksiin, jotka ”ovat omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan”. Molemmat päätökset koskevat kuitenkin EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 1 kohdan, jossa kielletään sopimukset, jotka vääristävät kilpailua ”yhteismarkkinoilla”, rikkomista. Siten on merkityksetöntä, viitataanko päätöksen (tai väitetiedoksiannon) sanamuodossa kilpailun vääristymiseen Italian markkinoilla (kuten vuoden 2002 päätöksessä) vai kilpailun vääristymiseen yhteismarkkinoilla (kuten riidanalaisessa päätöksessä). On miltei tarpeetonta huomauttaa tässä yhteydessä, että sopimus, joka käsittää Italian alueen, täyttää tämän edellytyksen, koska Italian markkinat ovat merkittävä osa yhteismarkkinoita.

115. Ferriere Nord väittää *kolmannessa valitusperusteessaan*, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen, kun se ei moittinut komission työjärjestyksen väitettyä rikkomista. Se väittää, että kuulemismenettelystä vastaavan neuvonantajan loppukertomus, joka oli liitteenä komission jäsenten kollegion 30.9.2009 pidettyä kokousta varten toimitetussa päätösehdotuksessa, oli laadittu ainoastaan englanniksi, ranskaksi ja saksaksi muttei italiaksi. Ferriere Nordin mukaan tämä on komission työjärjestyksen vastaista.

116. Olen samaa mieltä unionin yleisen tuomioistuimen kanssa siitä, että Ferriere Nordin tätä seikkaa koskevat väitteet ovat tehottomia. Unionin tuomioistuimet ovat johdonmukaisesti katsoneet, että se, ettei toimielin ole noudattanut pelkästään sisäistä menettelysääntöä, ei voi tehdä lopullisesta päätöksestä lainvastaista, ellei laiminlyönti ole riittävän merkittävä ja ole vaikuttanut haitallisesti menettelyyn liittyvään säännöstenvastaisuuteen vetoavan asianosaisen oikeudelliseen ja tosiasialliseen tilanteeseen.[53] Tähän ei nähdäkseni liity mitään sellaista tekijää, joka antaisi aihetta epäillä unionin yleisen tuomioistuimen tekemää tosiseikkojen ja todisteiden arviointia, joten on katsottava, ettei tällaisia haitallisia vaikutuksia Ferriere Nordin tilanteeseen ole osoitettu.

117. Ferriere Nordin *neljäs valitusperuste* – joka koskee unionin yleisen tuomioistuimen sen rikkomiseen osallistumisen luonteesta ja kestosta esittämiä toteamuksia – on mielestäni jätettävä tutkimatta. Siinäkin kyseenalaistetaan lähinnä unionin yleisen tuomioistuimen tosiseikkoja koskeva arviointi.

118. *Viidennessä valitusperusteessaan* Ferriere Nord väittää, että unionin yleisen tuomioistuimen päätös alentaa sakon perusmäärää 6 prosenttia sen huomioon ottamiseksi, ettei Ferriere Nord osallistunut osaan kilpailunvastaista sopimusta kolmena vuotena, on riittämätön. Vakiintuneessa oikeuskäytännössä kuitenkin todetaan, että silloin, kun unionin yleinen tuomioistuin on ratkaissut täyden harkintavaltansa perusteella unionin oikeuden rikkomisesta yrityksille määrättyjen sakkojen suuruuden, unionin tuomioistuimen asiana ei ole korvata kohtuullisuussyistä unionin yleisen tuomioistuimen harkintaa omallaan, kun se käsittelee valitusta.[54] Nyt tarkasteltavassa tapauksessa mikään ei nähdäkseni osoita, että Ferriere Nordille määrätyn sakon lopullinen määrä olisi suhteeton tai kohtuuton. Valituksenalaisen tuomion perustelut eivät myöskään ole mielestäni puutteelliset tai ristiriitaiset.

119. Ferriere Nord väittää lopuksi *kuudennessa valitusperusteessaan*, että unionin yleinen tuomioistuin teki virheen, kun se laski 6 prosentilla alentamansa sakon määrää. Sen mukaan unionin yleinen tuomioistuin totesi, että alennusta sovellettaisiin perusmäärään, mutta sovelsi sitä sitten lieventävänä olosuhteena, jolloin sakon alennus oli pienempi.

53 Ks. tuomion 9.12.2014, Ferriere Nord v. komissio (T-90/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1035) 158 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö.

54 Tuomio 7.9.2016, Pilkington Group ym. v. komissio (C-101/15 P, EU:C:2016:631, 72 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

120. Huomautan aluksi, että täyden harkintavallan käsitteen täsmälliset rajat eivät ole vielä selvät. On edelleen ratkaisematta, voiko asianosainen riitauttaa sakon määrän irrallaan komission väitetystä virheestä. Tästä ei kuitenkaan ole kyse käsiteltävissä asioissa, koska unionin yleinen tuomioistuin totesi riidanalaisessa päätöksessä Ferriere Nordin rikkomiseen osallistumisessa tehdyn virheen ja päätti näin ollen alentaa komission kyseiselle yritykselle määräämän sakon määrää. Todellinen kysymys vaikuttaa olevan pikemminkin se, onko unionin yleinen tuomioistuin velvollinen noudattamaan tiettyjä perusteita tai periaatteita, kun se tarkistaa sakon määrää valittajan riitauttamassa päätöksessä todettujen virheiden vuoksi.

121. Unionin tuomioistuimen tuomio Galp[55] vaikuttaa viittaavan siihen, että sille, mitä unionin tuomioistuimet saavat tehdä käyttäessään täyttä harkintavaltaa komission asetuksen N:o 1/2003 nojalla määräämiin sakkoihin, on asetettu rajat. Olen samaa mieltä. Vaikka tätä kysymystä ei ole tarpeen tutkia lähemmin, on ainakin paikallaan todeta, että SEUT 261 artiklan ja asetuksen N:o 1/2003 31 artiklan mukaiselle unionin tuomioistuinten harkintavallalle ainakin jonkinlaisia rajoituksia asettavat esimerkiksi suhteellisuusperiaate sekä oikeusvarmuuden ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteet. Käsiteltävässä asiassa ei kuitenkaan ole nähdäkseni esitetty sellaista vakuuttavaa perustelua, miten unionin yleinen tuomioistuin olisi käyttänyt väärin SEUT 261 artiklan ja asetuksen N:o 1/2003 31 artiklan mukaista harkintavaltaansa.

122. Vaikka valituksenalaisen tuomion teksti ei ehkä olekaan malliesimerkki selkeydestä tämän seikan osalta, on kiistatonta, että unionin yleinen tuomioistuin määritti Ferriere Nordin sakon alennetun määrän käyttämällä täyttä harkintavaltaansa ja että se periaatteessa päätti käyttää menetelmää, jota komissio on ehdottanut vuoden 1998 suuntaviivoissa (ja joka on tietysti myös riidanalaisessa päätöksessä sovellettu menetelmä).

123. Edellä esitetty huomioon ottaen katson, ettei unionin yleinen tuomioistuin tehnyt virhettä pitäessään lieventävänä olosuhteena sitä, ettei Ferriere Nord osallistunut osaan rikkomisista. Tämä on nimittäin oikea lähestymistapa vuoden 1998 suuntaviivojen perusteella. Kyseisissä suuntaviivoissa viitataan vakavuuteen ja kestoon tekijöinä, jotka komission on otettava huomioon määrittäessään sakon perusmäärää. On kuitenkin selvää, että näitä tekijöitä on arvioitava suhteessa rikkomiseen kokonaisuutena. Tästä syystä koko rikkomisen vakavuuden ja keston huomioon ottaen komissio jakoi rikkomisista vastuussa olevat yritykset kolmeen eri ryhmään niiden markkinaosuuksien mukaan. Kuten vuoden 1998 suuntaviivoissa täsmennetään, sakon perusmäärää määritettäessä sovellettavan erilaisen kohtelun määräävät lähinnä ”rikkomusten tapauskohtainen painoarvo ja siten kunkin yrityksen rikkomisen todellinen vaikutus kilpailuun erityisesti, kun samanlaisiin rikkomuksiin syyllistyneet yritykset ovat huomattavan erikokoisia”.

124. Nyt tarkasteltavassa tapauksessa mikään ei viittaa siihen, että se, ettei Ferriere Nord osallistunut osaan rikkomisista tiettynä ajanjaksona, olisi vaikuttanut koko rikkomisen vakavuuteen (tai kestoon). Unionin yleinen tuomioistuin otti näin ollen perustellusti huomioon Ferriere Nordin osuuden kartellissa tekijänä, joka voi olla merkityksellinen lieventävien olosuhteiden arvioinnin yhteydessä.

125. Tässä yhteydessä on kenties hyödyllistä muistuttaa, että tuomiossa Solvay Solexis v. komissio unionin tuomioistuin katsoi, että komissiolla on vuoden 1998 suuntaviivojen perusteella oikeus ottaa huomioon yrityksen rikkomiseen osallistumisen vähäisempi vakavuus joko erilaisen kohtelun soveltamiseksi sakon perusmäärän määrittämisessä tai lieventävänä olosuhteena sakon perusmäärän alentamiseksi.[56] Tätä oikeuskäytäntöä ei pitäisi mielestäni tulkita siten, että siinä annetaan komissiolle tältä osin avoin valtakirja. Se tarkoittaa pikemminkin sitä, että kunkin tapauksen tosiseikoista riippuu,

55 Tuomio 21.1.2016, Galp Energía España ym. v. komissio (C-603/13 P, EU:C:2016:328).

56 Tuomio 5.12.2013, Solvay Solexis v. komissio (C-449/11 P, ei julkaistu, EU:C:2013:802, 78 kohta).

onko rikkomiseen osallistumisen vähäisempi vakavuus otettava huomioon sakon perusmäärää laskettaessa vai lieventäviä olosuhteita sovellettaessa. Tätä periaatetta voidaan mielestäni soveltaa etenkin unionin yleiseen tuomioistuimeen, kun se käyttää täyttä harkintavaltaa komission määräämään sakkoon.

d) Asia C-89/15 P

126. Riva Fire moittii *toisessa valitusperusteessaan* sitä, että unionin yleinen tuomioistuin päätti alentaa sakon perusmäärää 3 prosenttia. Riva Fire katsoo seuraavaa: i) alennus on riittämätön, ja ii) valituksenalaisen tuomion tätä koskevat perustelut ovat ristiriitaiset tai joka tapauksessa riittämättömät.

127. Riva Firen pääasialliset väitteet vastaavat hyvin pitkälti Ferriere Nordin viidennessä ja kuudennessa valitusperusteessa esitettyjä, joten myös ne on hylättävä edellä 188–125 kohdassa selitetyistä syistä. Kun tarkastellaan Riva Firen väitettä, jonka mukaan unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen pitäessään Riva Fireä vastuussa muiden yritysten menettelystä, tämä väite on mielestäni jätettävä tutkimatta (siltä osin kuin siinä kyseenalaistetaan unionin yleisen tuomioistuimen Riva Firen osallistumisesta yhtenä kokonaisuutena pidettävään ja jatkettuun rikkomiseen esittämät tosiseikkoja koskevat toteamukset) ja se on perusteeton (kun otetaan huomioon tuomion T-83/10 116 ja 214 kohdassa mainittu oikeuskäytäntö). Riva Firen väitettä, jonka mukaan unionin yleinen tuomioistuin katsoi virheellisesti, ettei mainittu yritys ollut julkisesti irtisanoutunut kartellista, ei voida ottaa tutkittavaksi muutoksenhaun yhteydessä.[57]

128. *Kolmannessa valitusperusteessaan* Riva Fire väittää, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen vahvistaessaan, että Riva Fire oli osallistunut joulukuussa 1998 tehtyyn sopimukseen, ja ottaessaan tämän seikan huomioon sakon perusmäärän määrittämisessä. Tämä valitusperuste on nähdäkseni jätettävä tutkimatta, koska Riva Fire riitauttaa olennaisin osin tosiseikkoja ja todisteita koskevan unionin yleisen tuomioistuimen arvioinnin. On lisäksi merkityksetöntä, kiistikö Riva Fire osallistumisensa kyseiseen sopimukseen ensimmäisen oikeusasteen oikeudenkäynnissä vai ei,[58] koska unionin yleinen tuomioistuin vahvisti komission arvioinnin asiakirjatodisteiden eikä olettamien perusteella, kuten Riva Fire virheellisesti väitti.

129. Riva Fire moittii lisäksi *neljännessä valitusperusteessaan* unionin yleisen tuomioistuimen toteamusta, joka koskee sakon perusmäärän korottamista 375 prosenttia sen varmistamiseksi, että sakolla on varoittava vaikutus. Unionin yleinen tuomioistuin katsoi, että riidanalaisen päätöksen 604 perustelukappaleeseen sisältyvä viittaus Riva Firen (ja Lucchinin/Siderpotenzan) ylemmän johdon osallistumisesta rikkomiseen esitettiin pelkästään täydellisyyden vuoksi. Korotuksen määrä perustui – unionin yleisen tuomioistuimen mukaan – ainoastaan kyseisten yritysten liikevaihtoon merkityksellisillä markkinoilla.[59]

130. Riidanalaisen päätöksen 604 perustelukappaleen merkitys ei eittämättä ole täysin selvä. Unionin yleisen tuomioistuimen siitä tekemä tulkinta on kuitenkin yksi mahdollinen tulkinta, eikä Riva Fire esitä mitään konkreettista seikkaa sen osoittamiseksi, että unionin yleinen tuomioistuin olisi vääristellyt riidanalaisen päätöksen selkeää merkitystä. Unionin yleinen tuomioistuin tutki lisäksi Riva Firen 375 prosentin korotuksesta esittämiä eri väitteitä ja hylkäsi ne asiallisesti.[60] Tämä valitusperuste on siten jätettävä tutkimatta, tai se on joka tapauksessa perusteeton.

57 Ks. myös edellä 95–102 kohta.

58 Kuten todetaan tuomion 9.12.2014, Riva Fire v. komissio (T-83/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1034) 222 ja 223 kohdassa, minkä Riva Fire riitauttaa.

59 Tuomio 9.12.2014, Riva Fire v. komissio (T-83/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1034, 276 kohta).

60 Ks. tuomio 9.12.2014, Riva Fire v. komissio (T-83/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1034, 262–275 ja 277 kohta).

VI Arvioinnin seuraukset

131. Kuten edellä 23–25 ja 63 kohdassa mainittiin, jos unionin tuomioistuin yhtyy valittajien puolustautumisoikeuksien loukkaamista koskevista valitusperusteista esittämääni arviointiin, valituksenalaiset tuomiot ja riidanalainen päätös olisi kumottava.

132. Jos unionin tuomioistuin sitä vastoin ei yhdy arviointiini, valitukset olisi hylättävä kokonaisuudessaan, lukuun ottamatta sitä, että kyseessä on rikkomisen uusimista koskeva raskauttava olosuhde Ferriere Nordin osalta.

VII Oikeudenkäyntikulut

133. Unionin tuomioistuimen työjärjestyksen 138 artiklan 1 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, velvoitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut.

134. Jos unionin tuomioistuin yhtyy valituksesta esittämääni arvioon, unionin tuomioistuimen työjärjestyksen 137, 138 ja 184 artiklan mukaisesti komission olisi lähtökohtaisesti korvattava molemmissa oikeusasteissa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

135. En voi kuitenkaan olla panematta merkille, että kaikki valittajien tekemät valitukset ovat (mielestäni kohtuuttoman) pitkiä ja monimutkaisia. Tietyt valitusperusteet koostuvat useista osista, mutta kutakin osaa koskevia väitteitä ei ole välttämättä selitetty kovinkaan hyvin. Jotkin moitteet on lisäksi toistettu lähes jokaisessa valitusperusteessa: esimerkiksi väite, jonka mukaan valituksenalaisen tuomion perustelut ovat puutteelliset tai riittämättömät. Totesin kuitenkin poikkeuksetta, että unionin yleinen tuomioistuin on selittänyt, miksi se on päätynyt tiettyyn päätelmään, ja että valittajat riitauttivat pääosin ainoastaan näiden perustelujen oikeellisuuden. Vaikka tämä saattaakin vaikuttaa ilmiselvältä, minun on tähdennettävä, että on eri asia väittää, ettei unionin yleinen tuomioistuin ole käsitellyt (lainkaan tai riittävästi) tiettyä väitettä, ja väittää, että unionin yleinen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen käsitellessään väitettä.

136. Useat valitusperusteet oli myös selvästi jätettävä tutkimatta, tai ne olivat ilmeisen perusteettomia. Vaikka useissa valitusperusteissa esimerkiksi vedotaan väitettyihin oikeudellisiin virheisiin, niissä riitautettiin selvästi unionin yleisen tuomioistuimen tosiseikkoja koskevat toteamukset. Useista valittajien esille tuomista seikoista on lisäksi olemassa vakiintunutta oikeuskäytäntöä, joka on ristiriidassa valittajien väitteiden kanssa. Valittajat eivät esittäneet mitään vakuuttavaa perustelua, jonka perusteella niiden asiat voitaisiin erottaa aiemmin käsitellyistä tai joka oikeuttaisi niistä poikkeamisen.

137. Lyhyesti sanottuna en voi jättää huomiotta sitä, että suurin osa valittajien valitusperusteista on hylättävä ja että valittajien olisi pitänyt olla tietoisia siitä. Tämä pätee myös soveltuvin osin ensimmäisen oikeusasteen oikeudenkäyntiin. Valittajien asennoituminen tähän menettelyyn ei mielestäni edistä hyvää oikeudenkäyttöä, ja se olisi siten otettava huomioon päätettäessä oikeudenkäyntikulujen jakautumisesta.

138. Ei kuitenkaan voida myöskään sivuuttaa sitä, että komissio myötävaikutti oikeudenkäynnin tarpeettomaan monimutkaisuuteen ja kestoon esittämällä runsaasti tutkimatta jättämistä koskevia vastaväitteitä, jotka olivat selkeästi perusteettomia. Monissa tapauksissa oli ilmeistä, että valittajat olivat tuoneet esille oikeudellisia kysymyksiä eivätkä riitauttaneet tosiseikkoja tai todisteita koskevia toteamuksia. Nämäkin huomautukset pätevät soveltuvin osin komission menettelyyn ensimmäisessä oikeusasteessa. Tätä komission taipumusta ”täyttää” huomautuksensa tutkimatta jättämistä koskevilla vaatimuksilla ”kaiken varalta” -periaatteella on syytä arvostella voimakkaasti, ja se on myös otettava huomioon oikeudenkäyntikuluja jaettaessa.

139. Edellä esitetty huomioon ottaen ja työjärjestyksen 138 artiklan 3 kohdan mukaisesti ehdotan, että unionin tuomioistuin i) velvoittaa komission vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan ja korvaamaan kaksi kolmasosaa valittajien oikeudenkäyntikuluista ja ii) velvoittaa valittajat vastaamaan yhdestä kolmasosasta omista oikeudenkäyntikuluistaan.

VIII Ratkaisuehdotus

140. Kaiken edellä esitetyn perusteella ehdotan, että unionin tuomioistuin

– kumoaa unionin yleisen tuomioistuimen 9.12.2014 antaman tuomion Feralpi v. komissio (T-70/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1031), 9.12.2014 antaman tuomion Riva Fire v. komissio (T-83/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1034), 9.12.2014 antaman tuomion Alfa Acciai v. komissio (T-85/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1037), 9.12.2014 antaman tuomion Ferriere Nord v. komissio (T-90/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1035) ja 9.12.2014 antaman tuomion Ferriera Valsabbia ja Valsabbia Investimenti v. komissio (T-92/10, ei julkaistu, EU:T:2014:1032)

– kumoaa EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan mukaisesta menettelystä 30.9.2009 tehdyn komission päätöksen K(2009) 7492 lopullinen (Asia COMP/37.956 – Betoniraudoitteet, päätöksen tekeminen uudelleen)

– velvoittaa Euroopan komission vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan ja korvaamaan kaksi kolmasosaa valittajien molemmissa oikeusasteissa aiheutuneista oikeudenkäyntikuluista

– velvoittaa valittajat vastaamaan yhdestä kolmasosasta omista oikeudenkäyntikuluistaan.